

Japon Zen Budizminde Aydınlanma (Satori): AŞkın Bir Deneyimin Somut ve Dünüevi Yansımaları

MERVE SUSUZ AYGÜL

Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türkiye

Amasya University, Faculty of Divinity, Türkiye

mervesusuz@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8880-9258>

Öz

Aydınlanma, Japon Budizmi'ndeki adıyla Satori, bütün Budist okulları için ulaşılması gereken nihai hedefi belirten doktrin olarak merkezi öneme sahiptir. Zen Budizmi kendini Sakyamuni Buddha'nın yaşadığı aydınlanma deneyiminin zihinden zihne nesiller boyunca aktarılması olarak tanımlayarak aydınlanmayı özüne yerleştirir. Bu önemi ile birlikte doğası gereği aydınlanma doktrininin üzerinde konsensüs sağlanmış bir tanımı, yöntemi ve özelliği bulunmamaktadır. Aydınlanma doktrini ile ilgili anlatıların üzerinde durduğu temel nokta bu deneyimin kelimelerle anlatılamayacağı, dilin ötesinde bir deneyim olduğu yönündedir. Zen geleneği de aydınlanma ile ilgili geniş bir literatüre sahip olmasına rağmen temelde aydınlanmanın dil ötesi/dil üstü bir deneyim olduğunu kabul eder. Aydınlanmanın Zen geleneğinin özü olarak kabul edilmesine rağmen tanımlanamaz oluşu onun yaşanan fakat anlatılamayan aşkın bir deneyim olarak anlaşılmasına neden olmuştur.

Aydınlanma Budist okullarının genelinde ve Zen'de aşkın ve soyut bir deneyim olarak anlaşılmasına rağmen Budizm tarihine baktığımızda aydınlanmanın somut ifadelerini ve dünüevi yansımalarını görmek mümkündür. Budist ve Zen literatürü sıkça aydınlanmanın ideal tanımları/tanımlanamazlığı üzerinde dururken yaşanan Zen'de aydınlanmanın keşiflerin gündelik hayattında bir görünürlüğü'nün, somut bir karşılığının bulunduğu çoğu zaman göz ardı edilmektedir. Bu makale bu bağlamda Zen geleneğinin aydınlanma anlayışını ele almaktadır. Makalenin temel iddiası, Japon Zen üstatları aydınlanmayı temelde tanımlanamaz, aşkın, dil ötesi bir deneyim olarak tanımlamış ve Budist gelenekteki ideal aydınlanma anlatılarına yoğunlaşmış olmakla birlikte Ortaçağ Japon Zen okulunda aydınlanmanın keşiflerin hayatında somut olarak karşılık bulduğu ve yaşanan Zen'de aydınlanmanın manevi otorite yanında dünüevi menfaatler elde etme aracı olarak da işlev gördüğüdür. Konu ve iddia Japon Sötö Zen okulunun ikinci önemli ismi olarak kabul edilen Keizan Jök'in Denkōroku, Keizan Shingi ve Zazen Yojinki eserleri temelinde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Zen Budizm, Aydınlanma, Satori, Keizan, Zen Keşifi.

Enlightenment (Satori) in Japanese Zen Buddhism: Tangible and Worldly Repercussions of a Transcendent Experience

Abstract

Enlightenment, known as Satori in Japanese Buddhism, is of central importance as a doctrine that defines the ultimate goal to be achieved for all Buddhist schools. Zen Buddhism defines

itself as the transmission of the enlightenment experience of Sakyamuni Buddha from mind to mind through the generations, thus placing enlightenment at its core. Along with this importance, there is no consensus on a definition, method, or feature of the enlightenment doctrine due to its nature. The main point emphasized in the tradition about the enlightenment is that this experience cannot be described in words, that it is an experience beyond language. However, the Zen tradition has a wide literature on enlightenment, it fundamentally accepts that enlightenment is a language-transcendent experience. In short, although enlightenment is accepted as the essence of the Zen tradition, its indefinability has led to it being interpreted as a transcendent experience that is lived but not explained.

Enlightenment is understood as a transcendent and abstract experience in general in Buddhist schools and in Zen. But it is possible to see the tangible expressions and worldly repercussions of enlightenment when we look at the history of Buddhism. While Buddhist and Zen literature often focuses on the ideal definitions/indefinability of enlightenment, it is often overlooked that in lived Zen, enlightenment has a visibility and a tangible representation in the daily lives of monks. This article deals with the understanding of enlightenment in the Zen tradition in this context. The main claim of the article is that although Japanese Zen masters have defined enlightenment as fundamentally undefinable, transcendent, and language-transcending, and have focused on the ideal enlightenment narratives in the Buddhist tradition, enlightenment was tangibly reflected in the lives of monks in the medieval Japanese Zen school, and that in lived Zen, enlightenment served as a tool for obtaining worldly benefits as well as spiritual authority. The subject and the claim are based on the works of Keizan Jōkin, who is considered to be the second most important figure in the Japanese Sōtō Zen school, Denkōroku, Keizan Shingi, and Zazen Yojinki.

Keywords: History of Religions, Zen Buddhism, Enlightenment, Satori, Keizan, Zen Monk.

Giriş

Aydınlanma Budizm'in ve Hint Kitasında ortaya çıkan bazı dinlerin teolojisinde nihai amaç olarak önemli bir konuma sahiptir. Budizm'de aydınlanma Buddha'nın altı yıllık arayışı sonucunda ulaştığı mertebedir. Tüm Budist pratiklerinin nihai amacı da bireyi Buddha'nın ulaştığı bu mertebeye ulaştırmaktır. Bu nedenle aydınlanmanın Buddha'nın öğretisinin merkezi doktrinlerinden olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Budist öğretilerine göre kişinin kurtuluşa ermesi ancak reenkarnasyon çarkından kurtulup tekrar dünyaya gelmemesi ile mümkündür. Kişinin reenkarnasyon çarkından kurtulmasının tek yolu da Buddha'nın ulaşmış olduğu aydınlanma mertebesine ulaşmaktır. Bu noktada üzerinde durulması gereken birincil konu Buddha'nın erişmiş olduğu aydınlanmanın mahiyetinin ne olduğudur.

Budist geleneği aydınlanmanın anlamını ve mahiyetini öncelikle Buddha'nın yaşamış olduğu aydınlanma deneyimi ile ilişkilendirir. Buddha altı yıllık arayış ve pratik neticesinde otuz beş yaşında Bodhi ağacı altında aydınlanmaya erişmiştir. Gelenek Buddha'nın insanda var olan cahillik, istek, arzu, hırs gibi kirlilikleri yok etmenin en üstün nihai bilgisine erişerek aydınlandığını kabul eder. Aydınlanmayı mümkün kılan bu en üstün nihai

bilgi “Dört Temel Hakikatin” kavranması anlamına gelir.¹ Bunun yanında gelenek Buddha'nın eriştiği aydınlanmanın içeriğini “Bağımlı Varoluş Yasası” ile de ilişkilendirmektedir. Buna göre, Buddha'nın eriştiği aydınlanmanın mahiyeti “Dört Temel Hakikat” ve “Bağımlı Varoluş Yasası” olarak bilinen Budist öğretiyi kavrama halidir. Dört Temel Hakikat varoluşun acı temelli olduğu, bu acının insanın hırs ve arzularından kaynaklandığı, acıdan kurtulmanın yolunun bu hırs ve arzulardan kurtulmaktan geçtiği ve bunun yolunun da “Sekiz Dilimli Yol” olduğunu ifade eder. Bağımlı Varoluş Yasası ise her şeyin neden ve koşullara bağlı olarak var olduğu, hiçbir şeyin özsel bir varlığa sahip olmadığını ifade eder. Dolayısıyla Budist geleneğinin anlatıları özelinde aydınlanmanın (I) cahillik, nefret, hırs gibi kötü özellikleri yok etmenin bilgisine sahip olmak, (II) bu kötü özellikleri yok ederek Buddha'nın (ve Buddha'yı örnek alan kişilerin) eriştiği nihai hal, (III) aydınlanma halinde deneyimlenen nihai alem şeklinde anlaşılması mümkündür.²

Aydınlanma kelimesi Sanskritçe ve Palice'deki bodhi kelimesinin karşılığı olarak kullanılır. Bodhi kelimesinin aydınlanma şeklinde tercüme edilmesi, bazı araştırmacılar tarafından aydınlanma (enlightenment) kelimesinin Batı'nın kültürel ve tarihsel gelişimine atıfta bulunması gerekçesiyle eleştirilir ve ‘uyanış’ (awakening) kelimesinin kullanımının daha doğru olduğu savunulur. Bununla birlikte Budizm yolunun zirvesine karşılık gelen nihai durum anlamında aydınlanma kelimesinin kullanımı konuyla ilgili akademik alanda yaygın bir şekilde yerleşmiştir.³ Bodhi, aydınlanma, en genel anlamıyla nihai kurtuluş yahut nirvanaya ulaşarak elde edilen en üstün bilginin kazanılması durumu olarak tanımlanır. Bodhi kavramı bir yandan kişinin sonunda şeylerin hakikatini, “şeyleri hakikatte oldukları gibi” kavrayarak kendisinin ve diğer varlıkların dukkha (acı) ve yeniden doğum çarkından kurtuluşunu mümkün kılan kademeli aydınlanma sürecine referansla kullanılır. Diğer yandan ise bodhi kavramı bahsi geçen tüm bu sürecin ani bir şekilde doğrudan yaşandığı duruma referansta bulunur. Kavramın bu kullanımı şeylerin ve olguların anlaşılması ve kavranması mümkün olmayan dil ötesi nihai kategorilerine işarette bulunur.⁴

Zen okulu dahil Japon Budist okullarının mensup olduğu, iki ana Budist geleneğinden Mahayana geleneğinde aydınlanma daha ziyade kavranması mümkün olmayan dil ötesi bir deneyim olarak anlaşılmaktadır. Erken dönem

¹ Robert M. Gimello, “Bodhi,” *Encyclopedia of Buddhism*, 1:50-51.

² Rubert Gethin, *The Foundations of Buddhism*, 22-23, 75-77.

³ Damien Keown, *A Dictionary of Buddhism*, 87.

⁴ Gimello, “Bodhi,” 50-51.

Mahayana geleneğine mensup Madhyamaka okulunun kurucusu, Budizm tarihindeki en etkili filozof Nagarjuna yazdığı metinlerde aydınlanmayı “tüm suretlerin ve dilsel ayrıştırmaların ortadan kalktığı bir huzur, sessizlik” olarak tanımlamaktadır. Kendi felsefesini de aydınlanma deneyiminin bir parçası olarak gören Nagarjuna’ya göre aydınlanma “şeyleri hakikatte oldukları gibi görmektir”. Bu dilsel ifade düzleminin ve düalistik zihin yapısının ötesine geçmek anlamına gelir. Şeylerin özsel ve içkin bir varlığa sahip olduklarına dair gündelik zihin ve dil yapısının kavramsallaştırma alışkanlığını terk ederek şeyleri olduğu gibi görmek demektir. Nihayetinde Nagarjuna’da aydınlanma kavram ve kategorilerle işleyen zihin yapısının ortadan kaldırılması olarak tanımlandığı için aydınlanmayı kavramsal olarak tanımlayan her türlü teşebbüs reddedilmelidir. Aydınlanma ne var olan ve de var olmayan bir hal olarak kavranamaz bir durumdur.⁵

Mahayana geleneğinin önemli metinlerinden biri olan Vimalakirti Sutra, geleneğin aydınlanma anlayışının ifade edildiği metinlerden bir diğeridir. Mahayana geleneğinin aydınlanmayı düalistik zihin yapısının ötesine geçmek şeklindeki tanımına referansla Vimalakirti sutranın “nondualizm kapısından girmek” başlıklı bölümünde aydınlanmaya erdiği varsayılan bodhisatvalar ⁶ sırayla nondualizm kapısından geçmenin ne anlama geldiğini, diğer bir ifade ile aydınlanmanın ne demek olduğunu açıklarlar. Sıra kendisine geldiğinde Vimalakirti, tek bir kelime söylemeksizin sessizliğini korur. Vimalakirti’nin bu ifadesi, dilsel kavramsallaştırma ve dualistik zihin yapısının ötesinde bir deneyim olarak anlaşılan aydınlanmayı sembolize eden önemli ifadelerinden biri olarak kabul edilir.⁷

Mahayana geleneğinin aydınlanma anlayışının yaygın olarak kabul edilen en temel ifadelerinden bir diğeri klasik metinlerden Mahayana-sraddhotpada Sasttra’da bulunur.⁸ Yazarı böyle bir metin kaleme almasının temel amacının insanları her türlü acıdan kurtarıp, nihai kurtuluşa yani aydınlanmaya erdirmek olduğunu belirtir.⁹ Bunun için metin sınırlı ve cahil varlıkların nasıl aydınlanmaya ulaşacakları, nasıl göreceli ve tikel olanın evrensel, nihai ve sonsuz olanı kavrayacağı gibi sorular sorar. Metnin temel konusu ise nihai ile göreceli, aydınlanmış ile aydınlanmamış, evrensel ile

⁵ Paul Williams, *Mahayana Buddhism: The Doctrinal Foundations*, 75-76; Paul Williams, “Nāgārjuna,” *Encyclopedia of Buddhism*, 2:581-582.

⁶ Mahayana geleneğinin ideal kişisi olarak kabul edilen bodhisatvalar aydınlanmaya ermelerine rağmen kendilerini insanların kurtuluşuna adanmış kişilerdir. Zamanla tanrısal özellikler atfedilip tapım objesi haline gelmişlerdir.

⁷ *The Vimalakirti Sutra*, 104-111.

⁸ Hintli düşünür ve şair Aśvaghosa’ya atfedilen fakat Çin kaynaklı olduğu kesinleşen metin Mahayana geleneğinin ana doktrinlerini sentezleyerek ele alır ve Doğu Asya Budizmi’nde son derece etkindir.

⁹ Aśvaghosa, *The Awakening of Faith*, 5.

tikel, sonsuz ile geçici olan arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşarak insanın aydınlanmaya erişme kapasitesine sahip olduğunu ortaya koymaktır. Metin nihai olanın her şeyin üstünde ve ötesinde ayrıık olarak bulunmadığını, aksine göreceli, geçici olanla birlikte var olduğunu belirtir. Acı çeken sınırlı cahil varlıklar da nihai, sonsuz ve evrensel olana kendi içlerinde sahiptirler. İnsanın aydınlanmaya ulaşma kapasitesi sahip olduğu bu nihai, sonsuz, evrensel öz, metnin ifadesiyle Buddha Doğası'dır.¹⁰ Dolayısıyla metnin vurguladığı ve Mahayana geleneğinde de genel kabul olmuş düşünceye göre cahil bir varlık olarak insan nihai aydınlanmaya ulaşma imkanına sahiptir ve bu nihai aydınlanma insanın kendi içinde bulunur.

1. Zen Budizm'inde Aydınlanma; Satori, Kenshō

Zen geleneğinde aydınlanma için yaygın olarak kullanılan iki kelime bulunmaktadır; *Satori* ve *Kenshō*. Zen literatüründe aydınlanma için en sık kullanılan Japonca kavram olan satori ve onun fiil hali olan satoru Çincedeki "farkına varmak" anlamına gelen jue, "kavramak" anlamına gelen wu ve "tasdik etmek" anlamına gelen zheng kelimelerinin karşılığı olarak kullanılır. Satori kelimesi, kavramsal düşünceyi aşan; kelimelerle ve harflerle açıklanamayan hakikatin doğasını sezgisel olarak kavramak anlamına gelir. Satorinin farklı dereceleri vardır ve Zen öğrencisi satori deneyiminde derinleşmek için sıkıca çalışır.¹¹ Kenshō (Çincede jianxing) ise kişinin aslen aydınlanmış zihninin farkına varması, kendisinde var olan Buddha doğasını görmesi, diğer bir ifadeyle kendi hakiki doğasını kavraması anlamına gelir. Kişinin hakiki doğası geçicidir, sürekli değişir ve kalıcı herhangi bir öze sahip değildir. Aydınlanma için sıkça kullanılan bu kavram Japon Zen geleneğinde çoğunlukla satori ile eş anlamlı olarak kullanılır. Rinzai okulunda ise kenshō daha çok kişinin kōan pratiği vasıtasıyla eriştiği ilk aydınlanma tecrübesini ifade etmek üzere kullanılmaktadır.¹²

Zen okulunun aydınlanma anlayışı temelde mensup olduğu Mahayana geleneğinin aydınlanma anlayışı etrafında şekillenmiştir. Mahayana geleneğinde olduğu gibi Zen geleneğinde de aydınlanma kavramsallaştırıcı, kategorileştirici dil ve dualistik zihin yapısının ötesinde bir deneyim olarak görülür. Sınırlı ve cahil varlıklar olarak insanların aydınlanmaya ulaşma imkanının bulunduğu kabul edilir. Bu imkânın nihai ve göreceli olanın birlikte var olduğundan hareketle insanın kendi içinde bulunduğu belirtilir.

¹⁰ Keown, *A Dictionary of Buddhism*, 168-169.

¹¹ Robert M. Gimello, "Satori (Awakening)," *Encyclopedia of Buddhism*, 2:754; Helen J. Baroni, "Satori," *Encyclopedia of Zen*, 281; Keown, *A Dictionary of Buddhism*, 255-256.

¹² Charles Muller, "Kenshō," *Dijital Dictionary of Buddhism*, [http://www.buddhism-dict.net/cgi-bin/xpr-ddb.pl?61.xml+id\(%27b6148-60b2%27\)](http://www.buddhism-dict.net/cgi-bin/xpr-ddb.pl?61.xml+id(%27b6148-60b2%27)) (06.06.2022); Helen J. Baroni, "Kenshō," *Encyclopedia of Zen*, 188; Keown, *A Dictionary of Buddhism*, 141.

Bu ana kabuller Zen'in aydınlanma anlayışının zeminini oluşturur. Mahayana geleneğinden farklı olarak ise kendisini Hintli ve Çinli partriaryark silsilesi aracılığıyla Buddha'ya dayandıran Zen okulunda aydınlanma daha merkezi bir konuma sahiptir. Zen, bu silsile boyunca aktarılan ve Zen'i Zen yapan özün Sakyamuni Buddha'nın eriştiği aydınlanma deneyimi olduğunu belirtir.¹³ Geleneksel Zen anlatısına göre Buddha'nın eriştiği nihai aydınlanma Zen silsilesi boyunca zihinden zihne aktarılarak gelmiş ve bu aktarım Zen okulunun özünü oluşturmuştur. Dolayısıyla hem Buddha'nın eriştiği nihai merteye hem de bu nihai mertebenin nesiller boyunca aktarımı geleneğin bel kemiğini oluşturduğu için aydınlanma Zen geleneğinde oldukça önemlidir.

Mahayana'nın aydınlanmanın dil ve kelimelerle açıklanmayacağına yönelik kabulü, Zen geleneğinin aydınlanma anlayışında önemli bir karşılığa sahiptir. Aydınlanmaya eren Zen üstatlarının en belirgin özelliklerinden biri dilin hayatlarındaki olağandışı varlığıdır. Aydınlanmaya eren ve ermeyen kişi arasındaki birincil fark da dil ile olan münasebetleridir. Öyle ki aydınlanmanın dil ile ilgili bir kavrayışa, uyanışa ermek anlamına geldiğini söylemek dahi mümkündür.¹⁴ Zen okulunun aydınlanmanın dil ötesi bir durum olduğuna dair bu vurgusunu Çin'de ortaya çıkan, Japon Zen okulunda da yaygın olarak kullanılan kōan pratiğinde görmek mümkündür. Kōan Zen geleneğinin önemli şahsiyetlerinin söz, vaaz ve biyografilerini içeren *denglu, yulu* gibi Zen edebi türlerinde veya *Mumonkan* gibi kōan koleksiyonlarında bulunan özlü sözler, diyaloglar veya anekdotlardır.¹⁵ Kōanların soyut ve aşkın aydınlanma deneyiminin somut ve öz ifadesi olduğu düşünülür. Bu nedenle kōanlar mantık ile anlaşılabilen ifadelerdir. Kōanların bu özelliğini anlamak için birkaç kōan örneğine bakmak yeterlidir. "Bir keşiş Xianglin'e "Ch'an'in (Zen) anlamı nedir" diye sorar. Xianglin "Uzun süre oturan kişi yorulur" şeklinde cevap verir.¹⁶ "Bir yaprak bir Sakyamuni, bir saç bir Maitreya", "her yer gerçek, her yer gerçek, bu toz şu toz hepsi hakiki öz".¹⁷ Kōan türünün kökeninin Zen'in ve Zen'in özü olarak kabul edilen aydınlanma anlayışının dil ve mantık ile açıklanmasının mümkün olmadığı düşüncesi ve Çin'de yaygın olan bir tür edebi oyun geleneğine dayandığı bilinmektedir. Zen üstatları aşkın Zen hakikati ile Zen aydınlanmasını Çin edebiyatında uzun zamandan itibaren kullanılan bir şeye doğrudan işaret etmeden konuşmaya yönelik usulden yararlanarak ifade etmeye çalışmışlardır.¹⁸

¹³ Eigaku Kochi, "Satorushō no yōfuyō ni tsuite," *Indogaku Bukkyogaku Kenkyu*, 3:2 (1955), 540-541.

¹⁴ Dale S. Wright, *What is Buddhist Enlightenment*, 167.

¹⁵ *The Gateless Gate The Classic Book of Zen Koans*.

¹⁶ *The Blue Cliff Record*, 99-102.

¹⁷ Victor Sōgen Hori, *Zen Sand: The Book of Capping Phrases for Kōan Practices*, 376, 467.

¹⁸ Victor Sōgen Hori, "Zen Kōan Capping Phrase Books: Literary Study and the Insight "Not Founded Words or Letters," 173.

Dolayısıyla kōanlar Zen'in dil ötesi aydınlanma anlayışının yansımalarının görülebileceği örneklerden biridir.

Zen'in aydınlanma anlayışı tarihsel süreci içerisinde birtakım dönüşümlere uğramıştır. Zen tarihinde aydınlanma ile ilgili ilk tartışmaların Zen okulunun altıncı yüzyıl Çin coğrafyasında ortaya çıkışından kısa bir süre sonra vuku bulduğu ve bu tartışmalar neticesinde Zen okulunun Kuzey ve Güney okulu olarak ikiye bölündüğü kabul edilmektedir. Zen okulu (Çincedeki adıyla Ch'an) kendi varlığını yirmi sekiz Hintli ve altı Çinli partriark vasıtasıyla Buddha'ya dayandırırken, tarihçiler ise Zen'in altıncı yüzyılda Çin'de ortaya çıktığını belirtir. Yine geleneksel anlatıya göre Zen silsilesindeki yirmi sekizinci Hintli, birinci Çinli partriark olarak yer alan Bodhidharma Zen öğretisini Hindistan'dan Çin'e aktaran kişi olarak kabul edilir. Bodhidharma silsile içinde tarihsel bir şahsiyet olarak yaşadığı bilinen ilk kişi olarak okulun kurucusu unvanına sahiptir ve Zen geleneğinin en önemli isimlerinden biridir. Geleneğin silsile anlatısına göre Bodhidharma'nın Çin'e naklettiği öğretisi Huike (487-593), Sengcan (?), Daoxin (580-601) aracılığıyla beşinci partriark Hongren'e (601-714) aktarılmıştır.¹⁹ Altıncı partriarkın kimliği noktasında ise tartışmalar baş göstermiş, "ani aydınlanmayı" savunan Güney okulu ile "aşamalı aydınlanmayı" savunduğu söylenen Kuzey okulu altıncı partriark noktasında anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Sekizinci yüzyılda Güney okulu an akım olarak kabul görünce Kuzey okulu gücünü kaybetmiş ve böylece Güney okulunun silsile anlatısı kabul görerek Huineng (d.713) altıncı partriark olarak Zen geleneğindeki önemli konumunu elde etmiştir.²⁰

Güney okulunun ani aydınlanma anlayışını temsil ettiğine yönelik kabul birkaç unsur üzerine temellendirilmektedir. Güney okulunun ani aydınlanma iddiasının dayandırıldığı ilk unsur daha sonra Zen silsilesinin altıncı Çinli partriarkı olarak kabul gören Huineng'e atfedilen ani aydınlanma anlayışıdır. Bu anlayışın en net ifadesi Huineng tarafından yazıldığına inanılan Platform Sutra (Liu-tsu t'an-ching)'daki bir dörtlükte bulunur. Sutra'nın anlatısına göre beşinci partriark Hongren kendisinden sonraki partriarkı belirlemek için öğrencilerinden "asli zihinlerindeki özü" gösteren bir dörtlük yazmalarını ister. Bunun üzerine herkesin altıncı partriark olarak seçileceğini düşündüğü kıdemli öğrenci Shenxiu manastırın duvarına bir dörtlük yazar;

Beden bodhi ağacıdır

Zihin parlak bir aynanın standı gibidir.

¹⁹ Bernard Faure, *The Rhetoric of Immediacy: A Cultural Critique of Chan/Zen Buddhism*, 12.

²⁰ Heinrich Dumoulin, *A History of Zen Buddhism*, 80-85.

Temiz tutmak için her daim gayretli olun
Toz tutmasına izin vermeyin.

Manastırda işlere yardımcı olan ve okuma yazması olmayan Huineng Shenxiu'nun dörtlüğünü duyduktan sonra kendi dörtlüğünün duvara yazılmasını ister.

Bodhi asli olarak herhangi bir ağaç bulundurmaz,
Parlak ayna da bir stant değildir.
Asli olarak herhangi bir şey yoktur ki,
Tozlar oraya tutunabilsin.

Kıdemli öğrenci Shenxiu'nun yazdığı dörtlük Hongren tarafından aydınlanmış bir zihnin ifadesi olarak görülmezken, Huineng'in dörtlüğü kabul görür. Bunun üzerine beşinci patriyark Hongren keşiş elbisesini ve kasesini Huineng'e vererek onu altıncı patriyark olarak seçer.²¹ Huineng'e atfedilen bu dörtlük Zen tarihi boyunca ani aydınlanmanın en net ifadelerinden biri olarak kabul edilir.

Güney okulunun ani aydınlanmayı temsil ettiği kabulünün dayandırıldığı ikinci unsur Huineng'in öğrencisi Shenhui'nin Kuzey okulunun aşamalı aydınlanma öğretilerine karşı ve Huineng'in altıncı patriyark olarak kabul edilmesine yönelik yürüttüğü kampanyadır.²² Shenhui kendisinin "Kuzey Okulu" olarak etiketlediği Shenhui ve öğrencilerine karşı halka açık provokatif bir kampanya yürütmüştür. Bu kampanya kapsamında Kuzey okulunun temsilcileri olarak gördüğü Shenxiu ve öğrencilerinin Zen silsilesi hakkında yanlış iddialarda bulduklarını ve aşamalı aydınlanma doktrinini savunarak daha alt seviye bir pratik geliştirdiklerini iddia etmiştir. Meditasyon temelinde sıkı bir manastır hayatı yaşayarak aydınlanmaya erişmeyi önermek yerine Shenhui, ilham verici bir hatip ve sangha için yardım toplayan bir kampanyacı olarak muhataplarına mükemmel aydınlanmaya ulaşmak için gerekli olan samimi arzuyu aşılama amaçlamıştır.²³ Böylesine bir profilden beklenildiği üzere Shenhui kendisinin ve temsil ettiğini ileri sürdüğü Güney okulunun ise ani aydınlanmayı, daha üstün bir pratiği icra ettiğini savunmuştur.

Güney okulunun ani aydınlanma anlayışı ile özdeşleştirilmesinin diğer bir nedeni ise Huineng'e atfedilen ani aydınlanma anlayışının ana akım haline gelip sonraki Zen geleneğinin öğretisi ve pratiklerinde varlığını devam

²¹ *Platform Sutra of the Sixth Patriarch*, 19-23.

²² John R. McRae, "Shen-hui and the Teaching of Sudden Enlightenment in Early Ch'an Buddhism," 227.

²³ John R. McRae, *Seeing Through Zen Encounter, Transformation, and Genealogy in Chinese Chan Buddhism*, 54-56.

ettirdiğine yönelik kabuldür. Yeni yeni keşfedilen metinler ve materyaller incelendiğinde ise Güney okulunun ani aydınlanma anlayışını temsil ettiği iddiasının dayandırıldığı üç unsurun da tarihsel olarak doğruluğunun kesin olmadığı anlaşılmaktadır. Huineng'e atfedilen dörtlüğün gerçekten ona ait olup olmadığı, Shenhui'nin iddia ettiği gibi Kuzey okulunun aşamalı aydınlanmayı savunup savunmadığı ve son olarak Huineng'in mirası ile bugün Zen okulu olarak bildiğimiz gelenek arasında doğrudan bir bağlantı bulunup bulunmadığı sorularının cevabı üzerinde konsensüs sağlandığını söylemek güçtür.²⁴ Nitekim Kuzey Okulu mensubu bir kişi tarafından kaleme alındığı düşünülen Yuan-ming lun (Mükemmel Aydınlanma) adlı eserde aşamalı aydınlanma öğretisinin "Hinayana" öğretisi olduğu, dolayısıyla daha alt kademeli bir öğreti olduğu belirtilmektedir. Yine aynı eserde kolaycı ani aydınlanma anlayışı eleştirilirken gerçek ani aydınlanma ile mükemmel aydınlanma öğretisi arasında herhangi bir ayırım yapılmamaktadır.²⁵ Bununla birlikte yukarıda bahsi geçen iddialar tarihsel gerçekler olmasalar bile Zen okulunun kendi tarihini nasıl anladığı ve anlattığını göstermesi açısından son derece önemlidir ve Zen'in kendisini ani aydınlanma anlayışı ile ilişkilendirdiğini göstermektedir.

Zen'in aydınlanma anlayışı Zen okulunun Japonya'daki var olma sürecinde de birçok dönüşüme maruz kalmıştır. Japon kimliği ve anlayışı karşılaştığı her yeni öğreti, sistem ve kültürü olduğu gibi Zen okulunun aydınlanma anlayışını da kendi rengine boyamıştır. Bu bağlamda ilk olarak Japon dinlerinin tamamının ve Zen'in de içine sızan genzeriyaku (dünyevi menfaatler) kavramını incelemek gerekir. Japon dinlerinin genel gayesinin dünyevi menfaatler elde etmek olduğu ifade edilmektedir. Budizm de Japonya'ya tanıtılırken bu özelliği ön plana çıkarılmıştır.²⁶ Dünyevi menfaatler genellikle somut şeyler olarak düşünülür; Budist ritüelleri icra ederek uzun yaşam, sağlık, zenginlik, sağlıklı doğum ve felaketlerden korunma gibi faydalar elde etmek amaçlanır.²⁷ Bununla birlikte Budist öğreti ve ritüeller aracılığıyla erişilen ün, statü ve saygı da dünyevi menfaatlere dahildir. Budistler aydınlanma amacı yanında bu menfaatlere erişmek amacıyla da Buddha'nın adını zikretme, sutra okuma gibi pratikler icra ederler.²⁸ Japon Zen aydınlanma anlayışı ve pratiğinde de Japon dinleri ve Budizminin içine sızan genzeriyaku unsurunun yansımalarını görmek

²⁴ Mcrae, "Shen-hui and the Teaching of Sudden Enlightenment in Early Ch'an Buddhism," 227-230.

²⁵ *The Treatise on Perfect Illumination (Yuan-ming lun)*, 160; John R. McRae, *Nothern School and Formation of Early Ch'an Buddhism*, 210-212.

²⁶ Ian Reader, *Practically Religious: Worldly Benefits and the Common Religion of Japan*, 11-15.

²⁷ Helen J. Baroni, "Genze Riyaku," *Encyclopedia of Zen*, 108-109.

²⁸ Charles Muller, "Genzeriyaku," *Dijital Dictionary of Buddhism*, [http://www.buddhism-dict.net/cgi-bin/xpr-ddb.pl?61.xml+id\(%27b6148-60b2%27\)](http://www.buddhism-dict.net/cgi-bin/xpr-ddb.pl?61.xml+id(%27b6148-60b2%27)) (10.06.2022).

mümkündür. Aydınlanmaya erişen kişi eriştiği manevi merteye yanında dünyevi ün ve saygı da elde eder. Dahası aydınlanmış kişi eriştiği bu mertebeyi başkalarının dünyevi menfaatler elde etmesi için de kullanabilir. Sonraki başlıklarda bu konu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulacaktır.

Zen'in aydınlanma anlayışında dönüşüme neden olan bir diğer etken on birinci yüzyıldan on yedinci yüzyıla değin Tendai okulunda egemen olan ve Ortaçağ Japon din ve kültürü üzerinde derin bir etki bırakan orijinal aydınlanma (hongaku shisō) doktrini olmuştur.²⁹ Orijinal aydınlanma doktrininin kökeni yukarıda da bahsi geçen "Mahayana'da İnanç Aydınlanması" adlı metin ile Huayen ve Ch'an okulunun aydınlanma anlayışına dayandırılır. Bu doktrin Mahayana ve Çin Budist geleneğinin önemli bir doktrindir. Orijinal aydınlanma doktrini bu bağlamda sıradan insanın aydınlanma potansiyeli, diğer bir ifade ile her insanın sahip olduğu tathatā anlamına gelmektedir. Japonya'da ise orijinal aydınlanma doktrini Çin'deki versiyonlarının ötesine geçen bir şekilde esas olarak Tendai okulu bünyesinde gelişme göstermiştir. Orijinal aydınlanma doktrini bu bağlamda bütün fenomenlerin beyan ettiği gerçekliğin hakiki veçhesi olan özsüz ve koşullara bağımlı bir şekilde geçici olarak var olması anlamında kullanılmıştır. Bu düşünce kişinin sıradan eylemleri ve cahil düşünceleri de dahil bütün fenomenlerin orijinal aydınlanmanın bir ifadesi olarak anlaşılması sonucunu doğurmuştur. Eğer bütün fenomenlerin hakiki hali orijinal aydınlanma ise pratikler aydınlanmanın sebebi, aydınlanmaya götüren yol olamaz. Bu durumda Budist keşişin manastır yaşam tarzını benimsemesi de anlamsız olacaktır. Nitekim Ortaçağ Japon Budizmi'nde Tendai okulunun geleneksel Vinaya ilkeleri yerine Bodhisatva ilkelerini benimsemesi, mappō düşüncesi,³⁰ soylu sınıfın oğullarının manastırlardaki yüksek rütbelere getirilmesi gibi faktörlere ek olarak orijinal aydınlanma doktrini de manastır yaşam tarzının zayıflamasında etkin olmuştur.³¹

Hongaku düşüncesinin geliştiği dönem ile Zen okulu dahil Kamakura döneminin Budist okullarının³² ortaya çıktığı dönem aynı zaman dilimine, on ikinci on dördüncü yüzyıllar arası, denk düşmektedir. Dahası diğer Kamakura dönemi okullarının kurucuları ile birlikte Zen okulunun

²⁹ Jacqueline I. Stone, "Original Enlightenment (Hongaku)," *Encyclopedia of Buddhism*, 2:618.

³⁰ Mappō, Budist öğretisi dharmanın son döneminin geldiği düşüncesi, bir anlamda ahir dönem düşüncesi. Bkz. *Nichi-Ei Bukkyo Jiten*, 195.

³¹ Stone, *Original Enlightenment*, 356-360; Hongaku düşüncesi ile Bodhisatva ilkelerinin kabulü arasındaki ilişki için bkz. Shirato Waka, "Inherent Enlightenment ("Hongaku shisō") and Saichō's Acceptance of the Bodhisatva Precepts," 113-127.

³² Zen, Nichiren ve Arı Ülke okulu Kamakura dönemi okulları olarak kabul edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Merve Susuz Aygül, "Japonya'da Kamakura Dönemi (1185-1333) Budist Okulları ve Manastır Kurumu," 209-231.

Japonya'daki kurucuları olarak kabul edilen Eisai ve Dōgen Hongaku düşüncesinin geliştiği Hiei dağında Tendai rahipleri olarak eğitimlerine başlamışlardır. Bu isimlerin eserlerindeki inancın üstünlüğü, doğrudan aydınlanmaya ulaşma ve cahil ve kötü insanların bile kurtuluşa erebileceğine dair anlayışlarda Hangoku düşüncesinin yansımalarını görmek mümkündür. Bununla birlikte Tendai Hongaku düşüncesi ile Zen'in ve Kamakura dönemi okullarının gelişimi arasındaki ilişkinin mahiyeti net değildir. Hongaku düşüncesinin bu okulların öğretilerinin temelinde bulunduğu, Kamakura okullarının Hongaku düşüncesini eleştirdiği veya tamamıyla reddettiği ve Kamakura okullarının öğretisinin Hongaku düşüncesini dönüştürerek benimsediğine dair teoriler bulunmaktadır.³³

Yukarıda bahsi geçen teorilerin Kamakura okulları ile Hongaku düşüncesi arasında doktrinel, kurumsal, ritüel ve sosyoekonomik açıdan iddia ettiği benzerlik ve farklılıklar bir yana, Hongaku düşüncesi ile Zen ve diğer Kamakura dönemi okullarının aydınlanma anlayışları büyük oranda aynıdır. Hem Hongaku düşüncesinde hem Kamakura okullarında aydınlanma ve kurtuluş aynı şekilde anlaşılmış ve ifade edilmiştir. Aşamalı aydınlanma anlayışına karşın ani aydınlanma anlayışının üstün kabul edilmesi bunların başında gelir. Bu anlayış birçok Tendai metninde yer bulduğu gibi Eihei Dōgen 永平道元 (1200-1253) gibi Kamakura dönemi okullarının kurucularının öğretilerinde de yer bulur. Aydınlanmanın çeşitli faktörlerden ziyade bir faktöre bağlı olması da hem Hongaku düşüncesinde hem de Kamakura okullarında baskın olarak kabul edilen görüştür. Hongaku düşüncesinde öne çıkan unsur nondualizm anlayışı iken Kamakura okullarında zazen, nembutsu³⁴ ve daimoku³⁵ gibi pratikler olmuştur. Son olarak aydınlanmanın kötü kabul edilen fiilleri işleyen insanlar için de mümkün kabul edilmesi düşüncesinin de hem Hongaku düşüncesinde hem de Kamakura dönemi okullarının aydınlanma anlayışında yer bulduğunu belirtmek gerekir.³⁶ Sonuç olarak Tendai okulunun Hongaku düşüncesinin Zen okulunun aydınlanma anlayışının şekillenmesi üzerinde etkili olduğu yahut en azından Hongaku düşüncesi ile Zen okulunun aydınlanma anlayışı arasında benzerliklerin bulunduğu görülmektedir.

³³ Stone, "Medieval Hongaku Thought and the New Kamakura Buddhism," 18, 21-27.

³⁴ Nembutsu, Amida Buddha'nın adının "namu-amida-butsu" şeklinde zikredildiği Arı Ülke okulunun temel pratiğidir. Bkz. *Nichi-Ei Bukkyo Jiten*, 212.

³⁵ Daimoku, Lotus sutranın adının "namu-myō-ho-renge-kyō" şeklinde zikredilerek yapılan pratiktir. Nichiren Okulunun öğretisi ve pratiğinin temelinde bulunur. Bkz. Hüsamettin Karataş, "Nichiren Budizmi," (doktora tezi), 108-109.

³⁶ Stone, "Medieval Hongaku Thought and the New Kamakura Buddhism," 40-43.

2. Keizan'da Aydınlanma

Keizan Jōkin (1268-1325) iki büyük Japon Zen okulundan Sōtō okulunun en önemli şahsiyetlerinden biridir. Keizan Sōtō okulunun gelişimi ve halka yayılması açısından öylesine önemlidir ki, Dōgen'den sonra okulun ikinci kurucusu olarak kabul edilir. Dōgen Sōtō okulunun Japon topraklarına nakledilmesini ve bu topraklarda kök salmasını sağlayan kişi iken, Keizan okulun yayılmasında ve Japon toplumuna entegrasyonunda oldukça önemli bir konuma sahiptir. Keizan ile birlikte Sōtō okulu geniş kitlelere yayılarak Dōgen'in temellerini attığı münzevi manastır geleneğinden yaygın halk uygulamasına dönüşme sürecine girmiştir.³⁷ Keizan benimsediği eklektik bakış açısıyla Zen manastırını halkın ihtiyaç ve eğilimleri ile bağdaştırma yoluna gitmiş; manastır hayatına önem vermenin yanında öğretiyi ve ritüelleri halkın ihtiyaç ve yönelimleri doğrultusunda yeniden yorumlayarak şekillendirmiştir.³⁸

Keizan ile birlikte Sōtō okulunda başlayan dönüşüm okulun kurumsal yapısından öğretilerine kadar bütün veçhelerinde etkisini gösterdiği gibi aydınlanma anlayışını da etkilemiştir. Elbette Sōtō aydınlanma düşüncesinde yaşanan değişim yalnızca Keizan'ın başlattığı dönüşüme dayandırılmaz. Yukarıda da açıkça görüleceği üzere aydınlanma anlayışı tarihsel süreç içerisinde çok çeşitli faktörler tarafından şekillendirilmiştir. Ayrıca Keizan'ın aydınlanma anlayışında görülen dönüşüm yalnızca Keizan'a özgü de değildir. Benzer dönüşümler Zen okuluna mensup diğer isimlerde ve Japon Zen Budizmi'nin diğer okullarında da karşımıza çıkar. Dahası Keizan'ın öğretisi ve uygulamalarında dönüşüme uğramış bir aydınlanma anlayışının var olduğunu söylemek, Keizan'ın gelenekten tamamiyle bağımsız yeni bir anlayış ortaya koyduğu anlamına da gelmemektedir. Nitekim Keizan eserlerinde gelenek ile bağdaşan, geleneğin aydınlanma anlayışına paralel bir aydınlanma anlayışından da bahsetmektedir. Bununla birlikte Keizan'ın aydınlanma anlayışını gelenekten ayırıştıran bir dönüşümün vuku bulduğu da bir gerçektir. Benzer dönüşümlere Japon Budizmi'nin çeşitli aşamaları ve isimlerinde de rastlanılabileceği gibi, Keizan bu dönüşümün yansımalarının takip edilebileceği isimlerin başında gelir.

Keizan aydınlanmayı temelde geleneksel unsurları kullanarak tanımlar. Keizan'a göre aydınlanma; düşüncenin ötesine geçmek, tüm bağımlılıklardan kurtulmak ve dualistik düşünce üzerine kurulu zihin yapısını ve kavramsallaştırmayı terk etmektir. Aydınlanma her türlü dualistik

³⁷ Keizan'ın Dōgen'in Sōtō Zen anlayışını takip edip etmediği meselesi için bkz. Kakujun Koike, "Keizanki no tokushitsu ni tsuite," 61-67.

³⁸ Susuz Aygül, "Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık," 88.

düşüncenin üstünde bir haldir. Hakiki aydınlanma, cahillik-aydınlanma üalitesinin ötesinde bir durumu ifade eder. Bu durum herhangi bir karşıtlık ile tanımlanıp betimlenemeyecek bir hal olarak anlaşılır.³⁹ Aydınlanma kişinin hakiki doğasını fark etmesi, zihninin hakikatine uyanması demektir. Aydınlanma kelimelerle açıklanamayan dil ötesi bir deneyimdir. Bu hal düşünmenin ve konuşmanın ifade sınırlarını aşar.⁴⁰ Keizan aydınlanmayı insanın hayattaki en önemli gayesi olarak kabul eder. Ona göre kişinin tek amacı bağıllıklardan kurtulup aydınlanmaya ermek olmalıdır.⁴¹ Ayrıca o şimdiye kadar aydınlanmaya ulaşmış kişilerin nihai hedeflerinin bütün varlıkların aydınlanmasını sağlamak olduğunu belirtir.⁴²

Keizan'ın yukarıda bahsi geçen aydınlanma ile ilgili ifadeleri göz önüne alındığında aydınlanmayı temelde Mahayana geleneğine ait unsurlarla ele aldığı görülmektedir. Aydınlanmanın dil ile tanımlanamaması, dualistik zihin yapısı ve kavramların ötesinde bir deneyim olduğu, Mahayana geleneğinin aydınlanma anlayışının temel unsurları olarak birçok Mahayana metninde yer bulmaktadır. Ayrıca aydınlanmanın kişinin hakiki doğasının farkına varması, her insanın özünde var olan Buddha doğasını fark etmesi olarak tanımlamak da yukarıda belirtildiği üzere Mahayana geleneğinin aydınlanma anlayışında sıkça başvurulan bir anlatıdır. Son olarak aydınlanmaya ermiş kişilerin tek ve nihai gayelerinin diğer varlıkların da aydınlanmaya ermesi olarak görülmesinin Mahayana geleneğinin bodhisatva idealinin doğrudan ifadesi olduğu belirtilmelidir. Mahayananın bodhisatva idealine göre kişinin yalnızca kendi kurtuluşunu, kendi aydınlanmasını gaye edinmesi yeterli değildir, ideal kişi olan bodhisatva kendi nihai kurtuluşunu diğer varlıkların kurtuluşu adına erteleyen kişidir.⁴³

Keizan'ın aydınlanma anlayışında karşılaşılan bir diğer temel unsur zazendir. Keizan eserlerinde birçok yerde aydınlanma ile Zen meditasyonu zazenı birbirleriyle bağlantılı olarak ele alır. Dahası aydınlanma ile zazenı birbirine eşitler. Bu noktada Keizan'ın anlayışı Sôtô okulunu Japonya'ya nakleden kişi ve okulun kurucusu olarak kabul edilen Dôgen ile aynı çizgidedir. Dôgen'e göre aydınlanmaya ulaşmanın tek yolu zazendir. Dôgen'in öğretisinde zazen öylesine önemlidir ki, Dôgen Buddha-dharma'nın, bir diğer ifadeyle Buddha'nın öğretisinin, zazen olduğunu belirtir. Aydınlanma ancak zazenı icra ederek erişilebilir bir haldir.⁴⁴ Kişi

³⁹ Keizan, "Zazen Yojinki; Advice on the Practice of Zazen," 271-273.

⁴⁰ Keizan, "Zazen Yojinki," 265.

⁴¹ Keizan, "Zazen Yojinki," 270.

⁴² Keizan, "Zazen Yojinki," 266.

⁴³ Williams, *Mahāyāna Buddhism: Doctrinal Foundations*, 60-61.

⁴⁴ Dôgen, *Shôbôgenzô: The True Dharma-Eye Treasury*, 2:122.

uzun süre boyunca zazen'i icra ederse ani bir şekilde aydınlanmaya erer.⁴⁵ Dōgen öğretisini şekillendirmeye başladığı ilk dönemlerde zazen'i keşiş dindar ayrımı yapmaksızın herkesin icra edebileceğini, dolayısıyla aydınlanmaya herkesin erişebileceğini savunmuştur. Kariyerinin sonraki dönemlerinde ise manastır hayatı yaşamanın önemine vurgu yaparak aydınlanmanın yalnızca manastır hayatı yaşayanlar için mümkün olduğunu belirtmiştir.⁴⁶

Keizan da Dōgen ile aynı doğrultuda zazen'i öğretisinin merkezine yerleştirir. Keizan'a göre Zen öğretisini icra etmenin en etkili yolu odaklanmış bir şekilde zazen'i icra etmektir. Zazen yalnızca bir öğreti, bir pratik yahut farkındalık değil, bunların hepsinin birleştiği bir kavramdır.⁴⁷ Zazen ile insanlar hakiki doğalarının ve zihinlerinin farkına vararak doğrudan aydınlanmaya ulaşırlar. Zazen aydınlanma gibi dualistik düşüncenin ötesinde, her koşulun ve şartın üzerinde bir deneyimdir.⁴⁸ Keizan Buddha, Bodhidharma ve Rujing'e referansta bulunarak zazen'in Zen tarihindeki önemli şahsiyetler tarafından icra edildiğini ve aydınlanmaya ulaşmanın yegâne yolu olarak kabul edildiğini belirtir.⁴⁹ Keizan ayrıca yeryüzüne insanları aydınlanmaya erdirmek için gelen Buddha'ların bu amaçları için zazen olarak bilinen tekniği kullandıklarını ifade eder.⁵⁰ Keizan'a göre kişi her durumda zazen uygulamasına önem ve öncelik vermelidir; geleneksel ilkeler zihnin aydınlanmasında etkin olan öğretiler olmasına rağmen zazen'i icra etmeye engel olacak derecede ön plana çıkarılmamalıdır, kişi zazen'i icra etmesi için gerekli olan konsantrasyona zarar vereceği için zengin ve lüks yaşama sahip kişilerin evlerini ziyaret etmemeli, dedikodu ortamlarına girmemelidir. Ayrıca kişi her ne kadar önemli olsa da keşiş toplantıları ve hayır işlerini de zazen'in önüne geçirmemelidir. Zihnini meşgul edecek entelektüel aktivitelerden de uzak durmalıdır.⁵¹

Anlaşıldığı üzere Keizan *Zazen Yojinki* adlı eserinde zazen'i Dōgen ile aynı çizgide ele alır. Sahip olduğu eklektik bakış açısı nedeniyle farklı öğreti ve uygulamaları benimseme noktasında oldukça aktif olsa da Keizan'ın bu eserinde zazen'i her şeyin üzerinde tutan bir eğilim izlediği görülmektedir. Buna göre kişinin aydınlanmaya ulaşmasının yegâne yolu zazen'dir. Bu Buddha'dan itibaren böyledir ve Buddha ve Zen tarihindeki diğer önemli

⁴⁵ Hiromichi Harada, "Shinshin datsuraku kō," 749.

⁴⁶ Dōgen, "Fukanzazengi," 532-535; Aishin Imaeda, "Dōgen," 121.

⁴⁷ Keizan, "Zazen Yojinki," 270.

⁴⁸ Keizan, "Zazen Yojinki," 265.

⁴⁹ Keizan, "Zazen Yojinki," 272-273.

⁵⁰ Keizan, "Zazen Yojinki," 266.

⁵¹ Keizan, "Zazen Yojinki," 269.

şahsiyetler de zazenî aydınlanmaya ulaşmada temel yol olarak benimsemişlerdir. Kişî zazen ile hakiki zihninin ve doğasının farkına vararak aydınlanmaya erişir. Bu önemi nedeniyle zazen geleneksel öğretî ve pratikler de dahil her türlü öğretî ve pratiğinin üzerinde tutulmalıdır.

Keizan'ın aydınlanmaya erişmede zazene verdiği önemli rol Denkōroku adlı eserinde açıkça görülmektedir. Bu eser Zen hakikatının veya aydınlanmasının Sōtō Zen silsilesini oluşturan elli üç isim aracılığıyla aktarılmasını ele almaktadır Keizan bu eserinde aydınlanma ile meditasyon arasında yakın bir ilişki olduğunu belirtir. Aydınlanmaya erişmenin ve aydınlanmanın ne olduğunu kavramanın yolu meditasyondur.⁵² Meditasyonun Budist geleneğinde başlangıçtan itibaren merkezi bir konumu bulunduğunu, kişînin hakiki doğasını anlamada meditasyon pratiğinin önemli olduğunu açıklar.⁵³ Keizan bu eserde Sōtō silsilesini oluşturan isimlerin bir kısmının meditasyon üstadı olduğunu ve meditasyon vasıtasıyla üstün mertebelere eriştiklerini belirtir.⁵⁴ Örneğinin metinde Zen okulunu Hindistan'dan Çin'e nakleden kişî olarak kabul edilen yirmi sekizinci partriark Bodhidharma (Bodaidaruma)'nın ulaştığı mertebelerde meditasyonun önemine vurgu yapılır. Bodhidharma'nın dokuz yıl boyunca sessiz meditasyonu (zazen) icra ettiğî, bu sayede Buddha'nın öğretisini tam manasıyla kavrayabildiğî belirtilir.⁵⁵ Aydınlanmaya erişme yolunda meditasyon pratiğinin icra edilmesi gerektiğinin öğüt verir.⁵⁶ Keizan Zen geleneğinde ve aydınlanmaya ulaşmada meditasyona öylesine başat bir konum atfeder ki, Buddha ile başlayıp kendisine kadar gelen silsile vasıtasıyla aktarılan Zen geleneğinin "meditasyon geleneğî" olarak nitelendirir.⁵⁷

Keizan'ın öğretisinde aydınlanmaya ulaşmanın birincil, Zazen Yojinki göz önüne alındığında yegâne yolu, Zazen veya meditasyon olarak kabul edilmekle birlikte, Keizan'ın eserlerinin tamamı ve uygulamaları göz önüne alındığında zazenin tek yol olmadığı görülür. Kōan pratiğî de Keizan'da aydınlanmaya erişme yollarından biri olarak kabul edilir. Denkōroku kōan pratiğî ile aydınlanmaya ulaşan örneklere yer verir. Keizan Sōtō Zen silsilesindeki isimlerin hayatlarını ele alırken ilk olarak her bir ismi aydınlanmaya götüren kōanı belirtir. Örneğinin otuz birinci partriark Daii Dōshin bir önceki partriark Kanchi'ye "Size yalvarıyorum saygıdeğer keşiş

⁵²Keizan, *Denkōroku: The Record of the Transmission of the Light*, 50, 62,145-146.

⁵³Keizan, *Denkōroku*, 167,199.

⁵⁴Keizan, *Denkōroku*, 8, 21, 41,79-80, 151,161, 171, 192.

⁵⁵Keizan, *Denkōroku*, 150-151.

⁵⁶Keizan, *Denkōroku*, 21.

⁵⁷Keizan, *Denkōroku*, 41.

beni merhametinizden esirgemeyin, kurtuluşa ermeme vesile olun” dediğinde Kanchi “kim senin kurtuluşunu engelliyor?” diye sorunca Kanchi “Kimse” diye cevap verir. Bunun üzerine Kanchi’nin “O zaman neden kurtuluşu bende arıyorsun?” demesi üzerine Dōshin aydınlanmaya erer.⁵⁸ Aynı şekilde kırkıncı partriark Dōan Dōhi kendisinden önceki partriarkın “böyle bir şeyi kavramayı umuyorsan böyle bir insan olman gerek, zaten böyle bir insan olduğun için neden böyle bir şey için debeleniyorsun” sözleri ile aydınlanmaya erer.⁵⁹ Keizan ayrıca manastır eğitiminde de kōan pratiğine yer verir. Kōan pratiğini zazen pratiğinin icrasında zihnin yoğunlaşmasına yardım eden bir unsur ve manastır rutininin bir parçası olan Dharma sohbetlerinin konusu olarak kullanmıştır.⁶⁰

Anlaşıldığı üzere Keizan zazen pratiği yanında kōan pratiğini de Zen silsilesini oluşturan partriarkların aydınlanmaya ulaşmasında etkin bir unsur olarak kabul eder. Dahası kōan pratiğine manastır rutinde de yer vererek keşişlerin eğitiminde ve aydınlanmaya erişmelerinde bir yöntem olarak kullanır. Keizan’ın Denkōroku adlı eserinde kōanları duyduktan sonra aydınlanmaya eren Zen partriarklarından bahsetmesi Mahayana geleneğinin aydınlanma anlayışının izlerini taşır. Kişi kōanı duyduğunda doğrudan, ani bir şekilde aydınlanmaya erer. Bu Mahayana’nın ani ve doğrudan aydınlanma anlayışının bir yansımasıdır. Kōan pratiğine aydınlanmaya giden yolda bir yer atfetmesi ayrıca Keizan’ın aydınlanma anlayışının Zen’in Çin deneyiminin yansımalarını da miras aldığını göstermektedir. Çin Zen’inde ortaya çıkan kōan pratiği Keizan’ın aydınlanma anlayışında ve manastır rutinde de yer bulmuştur.

Sonuç olarak tüm bu değerlendirmeler Keizan’ın aydınlanma anlayışının şekillenmesinde Mahayana geleneği ve Zen geleneğinin oldukça önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Fakat Keizan’ın aydınlanma anlayışı yalnızca Mahayana’nın ve Zen’in aydınlanma anlayışının üzerine temellendiği geleneksel unsurlara dayalı değildir. Yukarıda söz edilen Japon deneyiminin şekillendirici etkisini de akılda tutmak kaydıyla, Keizan’ın aydınlanma anlayışının daha somut ve pragmatik bir yönünün de bulunduğunu söylemek gerekir. Bu somut ve pragmatik yön yalnızca Keizan’a özgü değildir, diğer Zen anlayışlarının ve üstatlarının uygulamalarında da benzer uygulamalara ve eğilimlere rastlamak mümkündür. Fakat Keizan bu somut ve pragmatik aydınlanma anlayışının yansımalarının izlenebileceği ideal örneklerden birisidir. Keizan’ın gerek Zen’i halka yayma politikası gerek eklektikliği onun geleneksel aydınlanma

⁵⁸ Keizan, *Denkōroku*, 161.

⁵⁹ Keizan, *Denkōroku*, 218.

⁶⁰ Keizan, “Zazen Yojinki,” 274; Keizan, *Denkōroku*, 121, 125, 139, 161.

anlayışının unsurlarına ek olarak daha somut ve pragmatik bir aydınlanma anlayışı geliştirmesinde etkili olmuştur. Keizan teorik olarak geleneksel unsurlar üzerine temellendirdiği aydınlanma anlayışını pratikte daha somut ve pragmatik unsurlar çerçevesinde uygulamıştır. Keizan'ın aydınlanma anlayışının bu somut yönünü keşişlerin günlük hayatında görmek mümkündür.

3. Geleneğin İdeal Aydınlanma Anlayışının Pratikteki-Yaşanılan Zen'deki Karşılığı

Keizan'ın teoride aydınlanmayı geleneksel unsurlar çerçevesinde, dualistik zihin yapısı ve kavramlarla tanımlanamayacak, kelimelerin ve dilin ötesinde bir deneyim olarak gördüğü belirtildi. Fakat teorideki bu soyut, dil üstü aydınlanma anlayışı pratikte karşılığını bulmamaktadır. Keizan pratikte çok daha somut, görünür ve pragmatik bir aydınlanma anlayışı geliştirmiştir. Bu somut ve pragmatik aydınlanma anlayışını manastır rutininde ve keşişlerin gündelik yaşamlarında gözlemlemek mümkündür. Keizan'ın yazmış olduğu manastır kuralları metni Keizan Shingi bu bağlamda ele alınması gereken kaynakların başında gelir. Keizan bu eserinde Sōtō manastırlarında keşişlerin uygulayacağı günlük, aylık ve yıllık rutinden bahseder.⁶¹ Keşişlerin bu rutinleri incelendiğinde Keizan'ın aydınlanma anlayışının pratikteki karşılığı ile ilgili genel bir resim ortaya çıkar. Ayrıca Keizan'ın diğer eserleri ile dönemin diğer kaynakları ve uygulamaları da çizilen bu resme katkı sağlayacaktır.

3.1. Somut Bir Olgu Olarak Aydınlanma

Manastır kuralları metni Keizan shingi başta olmak üzere Keizan'ın eserleri ve dönemin diğer kaynakları Keizan'ın aydınlanma anlayışının pratikteki karşılığı ile ilgili birkaç unsurun ön plana çıktığını göstermektedir. Bu unsurların ilki her ne kadar teoride kelimelerin ve dilin ötesinde anlaşılabilir ve anlatılamaz bir deneyim olarak görülse de aydınlanmanın somut bir olgu olarak keşişlerin hayatında var olduğudur. Keizan dönemi, on üçüncü yüzyıl Sōtō Zen manastırlarındaki keşişlerin yaşam şekilleri incelendiğinde onların aktivite, ritüel, gündelik faaliyet ve manastır dışındakiler ile ilişkilerinde aydınlanma doktrininin somut ifadelerinin belirgin bir şekilde görünür olduğu fark edilmektedir. Bu görünürlük aydınlanma doktrininin somut bir olgu olarak keşişlerin hayatında bulunduğunu ve bu somut olgunun dışarıdan da gözlemlenebildiğine işaret etmektedir. Aydınlanma somut işaretler ile görünür olduğundan Zen geleneği sahte olanla hakiki olanı ayırt etmek adına aydınlanma belgesi, şiir

⁶¹ Keizan, *Zen Master Keizan's Monastic Regulations*.

gibi aydınlanmanın delili olabilecek standart araçlar belirleme ihtiyacı duymuştur.⁶²

Bu bağlamda ilk olarak keşişlerin aydınlanmaya erişmelerinin kendilerine has gizli bir olgu olmadığını belirtmek gerekir. Zen keşişinin aydınlanmaya ulaşmış ulaşmadığı diğer insanların bilgisi dahilindedir. Zen literatüründeki birçok eserde Zen üstatlarının yahut sıradan Zen keşişlerinin nerede, ne zaman, ne şekilde aydınlanmaya erdiklerine dair anlatılar mevcuttur. Zen üstatlarının biyografilerini konu edinen her eser ele aldığı Zen üstadının aydınlanmaya ulaşması ile ilgili bir anlatı içerir. Keşişin aydınlanma deneyimi öylesine önemlidir ki, çoğu zaman aydınlanmaya ulaşması hayatının dönüm noktası olarak kabul edilir. Zen geleneğinin en önemli kaynaklarından biri olan ve silsile anlatısı temelinde Zen patriyarklarının hayatlarını konu edinen “Işığın Aktarımı” (Ç. Cingde Chuandeng Lu, J. Keitoku Dentōroku) adlı eser Zen patriyarklarının aydınlanma deneyimleri ile ilgili bilgi verir.⁶³ Altıncı patriyark Huineng’in hayatını konu edinen Platform Sutra Huineng’in beşinci patriyark Hongren’in kendisine Elmas Sutra’dan vaaz etmesiyle aydınlanmaya ulaştığını belirtir. Huineng aydınlanmayı deneyimledikten sonra Hongren onun kendisinden sonraki patriyark olacağını söyler.⁶⁴ Dōgen de benzer şekilde dharma vaazlarını içeren Eihei Koroku adlı eserinde Zen üstat ve keşişlerinin aydınlanma deneyimlerinden bahseder. Zen üstadı Fayan üstat Chen ile arasında geçen kısa sohbet üzerine, Zen üstadı Xuanze üstat Fayan ile arasında geçen sohbet üzerine ve yine üstat Linji üstat Dayu ile yaptığı kısa konuşma üzerine aydınlanmaya erer.⁶⁵

Keizan da yazdığı eserlerde, özellikle Denkōroku’da, Zen üstatlarının yaşadığı aydınlanma deneyimlerinden bahseder. Bu eserde ele aldığı Sōtō Zen silsilesindeki isimlerin aydınlanmaya nasıl erdiğini anlatır. Dokuzuncu patriyark Fudamitta sekizinci patriyark Butsudandai’nin mısralarını duyduktan sonra aydınlanmayı deneyimler.⁶⁶ Onuncu patriyark Barishiba üç yıl boyunca durmadan dinlenmeden dokuzuncu patriyark Fudamitta’yı takip eder. Bir gün Fudamitta’nın kutsal metinden bazı bölümler okuyup vaaz verdiğini duyması üzerine aydınlanmaya erer.⁶⁷ Kırk birinci patriyark Kanshi kırkıncı patriyark Dōhi ile olan konuşma, kırk ikinci patriyark

⁶² Steven Heine, “Thy Rod and Thy Staff, They Discomfort Me,” 1-3, 14-15; Paula Arai, “The Zen of Rags,” 14.

⁶³ *Records of the Transmission of the Lamp*, 1:101, 173; 2:43, 49, 70, 103; 3:72, 79, 99, 123 vd.

⁶⁴ *Platform Sutra*, 23.

⁶⁵ *Dōgen’s Extensive Record: A Translation of the Eihei Kōroku*, 86-87, 116, 502-503.

⁶⁶ Keizan, *Denkōroku*, 51.

⁶⁷ Keizan, *Denkōroku*, 55.

Ryōzan ise kırk birinci partriark Kanshi ile aralarında geçen kısa konuşma üzerine aydınlanmaya erişir.⁶⁸

Denkōroku benzeri örneklerle doludur; Sōtō silsilesindeki isimler genellikle kendi üstatları ile olan ilişkileri çerçevesinde, çoğunluğu üstatları ile aralarında geçen kōan benzeri konuşmalar üzerine aydınlanmaya erer. Çalışmanın amacı açısından önemli olan nokta ise Keizan'ın Zen üstatlarının aydınlanma deneyimlerine dair bilgi veriyor olmasıdır. Buna göre aydınlanma kişinin deneyimlediği bireysel bir olgu değil, kendisi dışındakilerin de bilgisi dahilinde olan bir deneyimdir. Dahası silsiledeki partriarkların aydınlanma deneyimleri Zen geleneğinin bel kemiğini oluşturan bir aktarım silsilesidir. Partriarkın aydınlanması sayesinde Zen öğretisi bir önceki partriarktan sonraki partriarka aktarılarak ilerler. Dolayısıyla partriarkın aydınlanmaya ermesi sahip olduğu azami önem nedeniyle bilinen, kaydedilen ve üzerine gelenek inşa edilen bir olgudur.

Keşişler manastır elbisesi ve aydınlanma belgesi gibi aydınlanmaya ulaştıklarını gösteren somut objelere de sahiptirler. Erken Budist geleneği Buddha'nın elbisesinin Kāspaya'ya verilmesine herhangi bir ekstra anlam yüklemeyen Zen geleneğinde elbisenin Kāspaya'ya verilmesini onun aydınlanma deneyiminin bir delili olarak yorumlanmıştır. Bu okumaya dayalı olarak bir otorite ve aktarım sembolü olarak manastır elbisesi kesayı bir sonraki partriarka verme Zen tarihinde bir gelenek haline gelmiştir. Zen silsilesindeki her bir isim dharma ile birlikte kesayı da bir sonraki partriarka aktarmıştır.⁶⁹ Huineng aydınlanmaya eriştikten sonra beşinci partriark Hongren Huineng'in aydınlanma deneyimini onaylayarak kendi manastır elbisesi ve kasesini ona verip altıncı partriarkın kendisi olacağını belirtmiştir.⁷⁰ Hongren'in Huineng'e verdiği bu elbise ve kâse sonraki dönemlerde rakiplerine karşı Huineng'in aydınlanma deneyiminin ve altıncı partriark olarak otoritesinin kanıtı olarak kabul edilmiştir. Sōtō okulunda ise Dōgen ile birlikte kesa tüm dualistik kategorileri aşan mutlak bir kutsallık kazanmıştır. Dōgen kesianın Buddha'dan itibaren aktarılan hakikatin nihai anlamı olduğunu belirtmiştir.⁷¹ Dahası kesayı Buddha ile aynı seviyede tapınılacak bir obje olarak kabul etmiştir. Kesianın doğaüstü güçlere sahip olduğunu, kesa giyen kişinin karmanın yükünden kurtulabileceğini ve ayrıca geçmişte ve şimdide hiç kimsenin kesa giymeden aydınlanmaya ermediğini ifade etmiştir. Kesaya atfedilen bu değer ve kutsallık onun Sōtō geleneğinin

⁶⁸ Keizan, *Denkōroku*, 222

⁶⁹ Bernard Faure, "Quand l'Habit Fait Le Moine: The Symbolism of the "Kāśaya" in Sōtō Zen," 339-340; *The Transmission of the Lamp*, 1:160, 167, 173, 180 vd.

⁷⁰ *The Platform Sutra*, 23.

⁷¹ Faure, "Quand l'Habit Fait Le Moine," 346.

atama ritüellerinde aydınlanma ve aktarımın sembolü olarak kullanımını beraberinde getirmiştir.⁷²

Aydınlanma sertifikaları aydınlanma deneyiminin somut ifadelerinin en bilinen örneklerinden bir diğeridir. Kişinin aydınlanmaya erdiğinin kanıtı olarak kabul edilen bu belgeler aydınlanmaya eren kişinin üstadı tarafından kendisine verilir. Bu belge kişinin aydınlanmaya erdiğini göstermenin yanında bir otorite unsurudur. Ayrıca bu öneminden dolayı kutsal kabul edilir ve büyüsel güçler sağladığına inanılır. Dōgen Zen ile ilgili eğitim almak için gittiği Çin'den yanında üstadı Ju-ching'ten aldığı, aydınlandığını ve Sōtō Zen silsilesine dahil olduğunu gösteren belge ile Japonya'ya döner.⁷³ Aynı şekilde Eisai Çin'deki Zen eğitiminin ardından aydınlanmaya erişmiş ve üstadı tarafından verilen silsileye dahil olduğunu gösteren resmi belge, kesa ve ritüellere dair yazmalarla Japonya'ya dönmüştür.⁷⁴

Keizan da aydınlanmanın somut ifadeleri olarak manastır elbiseleri (kesa) ve aydınlanma belgelerine (kechimyaku) önem verir. Partriarkların aydınlanma deneyimlerinin ve silsiledeki yerlerinin kanıtı olarak kendilerinden önceki partriarkın manastır elbisesini miras aldıklarını belirtir.⁷⁵ Kesa son derece önemli bir sembolik değere sahiptir; manastır elbisesini giymek Buddha'nın öğretisi ile sarmalanmak anlamına gelir. Keşişler sabahın erken saatlerinde uyanıp manastırın günlük rutinine başlamadan önce manastır kıyafetlerini giyerler ve hep bir ağızdan kesanın önemini belirten bir ilahiyi üç defa okurlar. Bu ilahi ile kesanın Buddha'nın öğretisini sembolize ettiğini ve kesayı giyerek tüm varlıkların kurtuluşu için çabalayacaklarına dair yemin ettiklerini belirtirler.⁷⁶

Kişinin eriştiği aydınlanma deneyiminin bir diğer somut ifadesi ve ayrıca kanıtı olan aydınlanma belgeleri de Keizan'ın Zen anlayışı ve uygulamalarında önemli bir yer tutar. Aydınlanma belgeleri kişiye özel düzenlenip kişinin aydınlanmayı deneyimlediğini ve Sōtō silsilesine dahil olduklarını gösterir. Keizan kırk sekizinci partriark Tendō Sōkaku'nun aydınlanmaya ermesi üzerine üstadı Seiryō'nun ona aydınlanma belgesi verdiğini belirtir.⁷⁷ Keizan ayrıca aydınlanma belgesinden "mühür" olarak bahseder ve partriarkların ve Zen üstatlarının aydınlanmaya erdikten sonra üstatlarının bu deneyimi onaylayan bir "mührü" kendilerine teslim

⁷² Faure, "Quand l'Habit Fait Le Moine," 349-350.

⁷³ Heine Steven, *From Chinese Chan to Japanese Zen: A Remarkable Century of Transmission and Transformation*, 86-88; Imaeda, "Dōgen," 100.

⁷⁴ Eisai, "A Treatise on Letting Zen Flourish," 190; Aishin Imaeda, "Eisai," 79.

⁷⁵ Keizan, *Denkōroku*, 11, 14, 18, 137, 239, 274, 281; Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 111.

⁷⁶ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 31

⁷⁷ Keizan, *Denkōroku*, 262-263.

ettiklerini belirtir.⁷⁸ Aydınlanmaya erdikten sonra üstadı tarafından kendisine verilen bu aydınlanma belgesi kişinin aydınlanmaya erdiğini, Sôtō silsilesine dahil olduğunu ifade eden resmi belge niteliğindedir.

Keizan'ın aydınlanma belgelerine dair uygulamalarında dikkat çeken husus bu belgelerin Zen üstatları ve keşişler yanında dindarlara da verilmiş olmasıdır. Keizan Sôtō öğretisini ve uygulamalarını halka yayma politikasını başlatmıştır. Bu politika gereği keşiş olarak manastır hayatı yaşamayı tek kurtuluş yolu olarak görmez, manastır hayatı yaşamayan dindarların da kurtuluşa, diğer bir ifadeyle aydınlanmaya ulaşabileceklerini kabul eder.⁷⁹ Bu görüş doğrultusunda Keizan dindarların belli ritüelleri icra ederek aydınlanmaya erişebileceklerini belirtir. Dindarların keşişler ile birlikte bodhisatva ilkelerini aldıkları upavasa ritüeli bu ritüellerden biridir. Bu ritüele katılıp ilkeleri alanlara *kechimyaku* adı verilen ve Zen silsilesine dâhil olduklarını dolayısıyla aydınlanmaya erdiklerini gösteren belgeler verilir. Bu belge yukarıdan aşağı Buddha, Zen partriark silsilesi, dindar kişinin ilkeleri aldığı Zen üstadı ve son olarak dindar kişinin adını barındıran bir isim listesinden oluşur. Kişinin Buddha ile olan bağını gösteren bu belge aynı zamanda kişinin aydınlanmaya eriştiğinin bir delili olarak kutsal kabul edilir.⁸⁰

Aydınlanma deneyiminin somut ifadeleri olarak ele alınabilecek bir diğer unsur kişilerin aydınlanmayı deneyimledikten sonra kaleme aldıkları şiirlerdir. Aydınlanma deneyiminin şiir olarak kaydedilmesi Zen keşişlerinin yüzyıllardır icra ettikleri bir gelenektir.⁸¹ Bu şiirler aydınlanmaya eren kişinin yaşadığı deneyimin ifadesi ve delili olarak kabul edilir. Erişilen aydınlanma deneyiminin şiirle ifade edilmesinin en bilinen örneği önceki sayfalarda da üzerinde durulan altıncı partriark Huineng'in şiiridir. Huineng okuma yazma bilmediği halde eriştiği aydınlanma deneyimini şiirle ifade eder. Manastırın duvarına yazdırdığı şiirin manastırın gözde keşişi Shenxiu'nun şiirine nazaran aydınlanmayı daha güzel bir şekilde ifade ettiğinin kabul edilmesi üzerine altıncı partriark olarak seçilir.⁸² Şeftali çiçeklerini teması üzerine aydınlanmaya eren Zen üstadı Lingyun Zhiqin'in aydınlanmaya eriştikten sonra kompozettiği şiir de Zen geleneği içerisinde yaygın olarak bilinir.⁸³ Dögen de eserlerinde aydınlanmaya erdikten sonra

⁷⁸ Keizan, *Denkōroku*, 80, 137, 143, 149.

⁷⁹ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 72, 84.

⁸⁰ William M. Bodiford, *Sôtō Zen in Medieval Japan*, 182-183; "Kechimyaku," *Nichi-Ei Bukkyo Jiten*, 166.

⁸¹ Patricia J. Graham, "The Importance of Imports: Ingen's Chinese Material Culture of Manpukuji," 153-154.

⁸² *The Platform Sutra*, 20-23.

⁸³ Bkz. *The Transmission of the Lamp*, 2:99.

eriştiği aydınlanmayı şiirle ifade eden Zen keşişlerinden bahseder.⁸⁴ Aynı şekilde Keizan da aydınlanmaya erişmelerinin ardından şiir kompoze eden kişilerden bahseder.⁸⁵ Yukarıda bahsi geçenlere ek olarak aydınlanmanın ardından görülen rüyalar ve yaşanan mucizevi olaylar da Keizan'ın aydınlanma anlayışında karşılaşılan aydınlanmanın somut ifadeleri arasında değerlendirilebilir.⁸⁶ Zen geleneğinde ayrıca Zen üstatlarının bastonlarının,⁸⁷ manastırda çeşitli amaçlar için kullanılan kumaşların⁸⁸ ve manastır duvarlarının⁸⁹ da aydınlanmanın somut ifadeleri olarak kabul edildiği bilinmektedir.

3.2. Manevi Otorite unsuru olarak aydınlanma

Keizan'ın aydınlanma anlayışında karşılaşılan unsurlardan bir diğeri aydınlanmanın kişiye kazandırdığı statü ve bu statüye bağlı olarak elde edilen manevi otoritedir. Aydınlanmanın sağladığı otorite aydınlanmanın toplum içinde görünür olmasına katkı sağlar, bu yönüyle sağladığı otorite aydınlanmanın somut ifadelerinden biri olarak da ele alınabilir. Keizan'da aydınlanmanın bireysel bir deneyim olmanın ötesinde mensubu olduğu gelenek ve cemaatte bir anlamı ve karşılığının bulunduğu belirtilmişti. Aydınlanan kişi aydınlanmış olmak nedeniyle gelenek ve cemaati nezdinde bir otorite de elde eder. Aydınlanmanın kişiye vermiş olduğu bu statü ve otorite de kişisel bir durum olmanın ötesindedir ve kişinin toplum ve gelenek nezdinde bir konumu ve bu konumun gereği olarak belirli hak ve sorumluluklara sahip olması sonucunu doğurur.

Kişinin aydınlanma ile kazandığı statü ve manevi otorite gelenek ve cemaat içerisinde aydınlanmış kişiye duyulan saygı ve zaman zaman gözlemlenen tapım benzeri uygulamalarda açıkça görülür. Her şeyden önce kişi aydınlanmaya ermesiyle birlikte gelenekte bir konum elde etme şansı kazanır. Zen patriyarkları ve keşişleri aydınlanma deneyimi yaşamalarının ardından geleneğin silsilesindeki yerlerini almış ve gelenek içerisinde kendilerine bir statü atfedilmiştir. Bu statü gereği kesin bir otorite kazanmış, hayatları, yazdıkları ve söyledikleriyle geleneği oluşturan halkalar haline gelmişlerdir. Dolayısıyla kişinin Zen silsilesine eklenip geleneğinin bir parçası olması ancak aydınlanma deneyimini yaşaması ile mümkün olur. Aydınlanma ile kişi Buddha'dan itibaren kesintisiz olarak aktarılan Zen hakikatinin kendisi aracılığıyla sonraki halkaya aktarılmasına uygun hale

⁸⁴ Dōgen, *Eihei Kōroku*, 411, 585; Dōgen, *Shōbōgenzō The True Dharma-Eye Treasury*, 1:316-317.

⁸⁵ Keizan, *Denkōroku*, 147.

⁸⁶ Bkz. Keizan. "Tōkokuki," 501-522.

⁸⁷ *Clouds Thick, Whereabouts Unknown: Poems by Zen Monks of China*, 232.

⁸⁸ Paula Arai, "The Zen of Rags."

⁸⁹ Pamela D. Winfield, "Materializing the Zen Monastery," 53, 55.

gelir. Kişinin aydınlanmaya ermesi bir anlamda olması, kendini kanıtlaması, geleneğin bir parçası haline gelmesi demektir. Bu durum aydınlanmaya eren kişiye öğrenci yetiştirme ve sahip olduğu deneyimi ve otoriteyi onlara aktarma hakkı da verir.

Aydınlanmanın sağladığı manevi otorite gereği aydınlanmış kişiye duyulan saygı keşişlerin ve dindarların gündelik davranışlarında açıkça gözlemlenebilir. Manastır düzeninde keşişler Buddha ve bodhisatvalara, Buddha'nın temsilcisi olarak kabul edilen baş keşişe ve eğitim aldıkları hocalarına azami derecede saygı gösterirler. Manastır rutini dahilinde Buddha'nın doğduğu ve aydınlanmaya erdiği gün gibi özel günler dahil birçok durumda Buddha heykeli önünde tütsü yakıp secde ederek saygılarını ifade ederler.⁹⁰ Buddha'nın temsilcisi olarak kabul edilen baş keşiş de benzer şekilde saygı görür; detaylı selamlama protokolleri icra edilir, önünde eğilir.⁹¹ Bodhidharma, Dōgen, Tetsu Gikai gibi Zen geleneğinin önemli isimleri de benzer şekilde saygı görür; bu isimler adına düzenlenen anma günlerinde keşişler geleneğin bir parçası olan bu kişileri saygı ile anarlar.⁹² Keizan ile birlikte manastır rutininde daha görünür olmaya başlayan dindarlar da Buddha, bodhisatvalar, gelenekte yer edinmiş diğer isimler ve keşişlere saygı gösterirler. Manastıra gittiklerinde Buddha ve bodhisatva heykelleri önünde eğilir, bu heykellere çeşitli sunular sunar, önlerinde secde ederler.⁹³

Aydınlanmanın kişiye sağladığı manevi otorite öylesine güçlüdür ki, aydınlanmaya eren kişiler saygı belirten ifade ve davranışlar yanında tapım olarak değerlendirilebilecek ritüel ve uygulamaların da konusu olmuşlardır. Buddha ve bodhisatva heykelleri önünde yapılan secdeler, aynı şekilde aydınlanmaya erdiği düşünülen önemli şahsiyetlerin ve baş keşişin önünde yapılan secdeler tapım eğiliminin en sıradan ifadeleri olarak sıkça icra edilir. Manastır rutininde keşişler Buddha ve bodhisatva heykelleri ve baş keşiş ile karşılaştıkları hemen hemen her durumda eğilerek secde ederler. Secde etme ritüeli ile ilgili manastır rutininde ayrıntılı bir prosedür de oluşmuştur. Örneğin, manastırlarda ikamet etmek isteyen keşişler baş keşiş ile aralarındaki ilişkiye binaen farklı secde şekilleri ile baş keşişi selamlarlar. Müstakil selamlama ritüellerinde keşişler ve baş keşiş kıdem ve aradaki

⁹⁰ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 11,15, 44, 51,124, 206, 233-237.

⁹¹ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 35-39, 63, 177, 187-192,346.

⁹² Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 67, 326, 329-334, 334-337, 338-345.

⁹³ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 11, 34, 87, 88-89, 135-136, 173-174, 211, 234-235.

ilişkiye göre farklılaşan selamlama biçimleri ile birbirlerini secde ederek selamlar.⁹⁴

Aydınlanmaya erdiği düşünülen kişinin sahip olduğu manevi otoriteye işaret eden tapım ritüelleri selamlama ve secde ile sınırlı değildir. Aydınlandığı düşünülen kişi yaşamında saygı ve tapım objesi haline geldiği gibi ölümüyle de bu konum ve otoritesini devam ettirir. Bu noktada aydınlanmaya eren kişiler için düzenlenen cenaze ritüelleri oldukça dikkat çekicidir. Keizan ünlü Zen üstatları ve sıradan Zen keşişleri için düzenlenen cenaze ritüellerini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Bu cenaze ritüellerinde manastır erkanı ve dindarlar ölen kişiyi derin bir saygı çerçevesinde tapım ritüelleri ile uğurlarlar. Gerekli ritüellerin icrası için ölen kişinin bedenini koymak üzere geçici seyyar bir altar oluşturulur. Aynı zamanda ölen kişinin portresi manastırın ana bölümlerinden biri olan dharma salonuna yerleştirilir. Ardından altardaki beden ve dharma salonundaki portrenin önünde çeşitli ritüeller icra edilir. Defalarca dualar, zikirler ve kutsal metinlerden bölümler okunup elde edilen sevap ölen kişiye bağışlanır. Ölen kişinin mertebesinin yüceliğinden bahsedilip kendisinin diğerlerini aydınlanmaya eriştirmek için tekrar dünyaya geleceği belirtilir. Ölüye çay ve tatlı sıcak su ikram edilip tütsüler yakılır. Daha sonra cenaze yakılır, kalıntılar toplanıp manastırın önemli Zen şahsiyetlerinin kutsal emanet ve hatıralarının bulunduğu salonuna konulur.⁹⁵

Aydınlanmaya eren kişinin manevi otoritesi bununla da sınırlı kalmaz, aydınlanan kişi öldükten sonra da tapım objesi olmaya devam eder. Aydınlanan kişi için düzenlenen anma törenleri, aydınlandığı düşünülen kişilerin öldükleri, yaşadıkları veya aydınlanmaya ulaştıkları mekanlara yapılan ziyaretler, hac ritüelleri ve bu kişilerin hatıralarına yönelik tapım aydınlanan kişiye yönelik tapımın kişinin ölmesiyle son bulmadığını gösterir. Keizan Shingi belli günlerde Zen geleneğinin tarihindeki önemli şahsiyetler adına ritüeller ve seremoniler icra edildiğinden bahseder. Her ayın on dördünde Dōgen'in öğrencisi Keizan'ın hocası Tetsu Gikai (1219-1309)⁹⁶ adına, yedinci ayın on yedisinde Dōgen'in Çin'deki hocası Tendō Nyojō (1163-1228) adına, ayın yirmi dördünde Eiheiji manastırının ikinci baş keşişi Koun Ejo (1198-1280) adına, her ayın yirmi sekizin de ise Dōgen adına anma törenleri icra edilir.⁹⁷ Zen geleneğinde aydınlanmış kişilerin hayatında yer etmiş yerleri ziyaret de önem arz eder. Keizan'ın kendisi de erken yaşlarda

⁹⁴ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 11,15, 44, 51,124, 190, 206, 220, 230-233, 247, 263, 266-269.

⁹⁵ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 104-120.

⁹⁶ Bodiford, "The Growth of the Sōtō Zen Tradition in Medieval Japan," (*PhD Thesis*), 105-107.

⁹⁷ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 62-63, 65, 66-67

farklı manastırları ve Zen üstatlarını ziyaret etmek için yolculuğa çıkmıştır.⁹⁸ Aydınlanmış kişiye yönelik tapımın bir diğer göstergesi manastırlardaki kutsal emanetler salonu ve bu salonda bulunan kutsal emanetler etrafında şekillenen kutsal hatıra kültürüdür. Keizan'ın Yokoji manastırına da geleneğin önemli isimlerinin hatıralarını barındıran bölümler eklenmiştir. Manastıra eklenen bu bölümlerde sutra kopyaları, silsile metinleri, Dōgen'e ait kemikler gibi kutsal hatıralar bulunur.⁹⁹ Zen geleneğinin önemli isimleri bireysel kimliklerinden sıyrılarak geleneğin temel unsurları olmuşlardır. Bu konumları nedeniyle bu kişiler ve bu kişileri temsil eden objeler bir nevi kutsallık kazanarak ritüellerin konusu olmuş ve kutsal emanetler olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁰

Buddha, bodhisatva, baş keşiş, önemli isimler ve sıradan keşişler de dahil tüm manastır erkanına yönelik saygı ve tapımın nedeni bu kişilerin aydınlanma deneyimini yaşamış olduklarına duyulan inanç ve bu sayede elde ettikleri güçlü otoritedir. Aydınlanan kişi Buddha'nın mirasçısı olarak Buddha'nın öğretisi dharmanın yegâne hakiki temsilcisi haline gelir. Bu konum kişiye manevi anlamda oldukça güçlü bir otorite sağlar. Bu otorite aydınlanan kişinin hayatında, ölümünde ve ölümünden sonra kendisine saygı gösterilmesine ve dahası tapım objesi olmasına neden olur. Diğer yandan keşişlerin elde ettiği bu güçlü manevi otoritenin sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda da yansımalarının olduğu ve kendilerine dünyevi bir otorite sağladığı da muhakkaktır. Sonraki başlık aydınlanmanın bu yönünü ele almaktadır.

3.3. Dünyevi Fayda unsuru olarak aydınlanma

Aydınlanma deneyimi kişiye manevi otorite sağlamanın yanında dünyevi kazanımlar da sağlar. Aydınlanma deneyimini yaşayan kişi gelenek ve cemaati nezdinde elde ettiği manevi otoriteye ek olarak dünyevi kazanımlar olarak nitelendirilen ekonomik, sosyal ve siyasal faydalar da elde eder. Dahası bu dünyevi kazanımlar aydınlanmaya erişen kişi ile de sınırlı kalmaz. Aydınlanma deneyimini yaşayan kişi kendisinin aydınlanma deneyimine inananların da dünyevi kazanımlar elde etmelerine aracılık eder. Bu durum, aydınlanmanın bir vechesinin de dünyevi olanın içerisinde olduğunu, aydınlanma deneyiminin dünyevi olana karıştığını, dünyevi olanda da ifadesini bulduğunu ve dünyevi olanı sağladığını göstermektedir. Geleneğin aşkın bir deneyim olarak tanımladığı aydınlanma aynı zamanda dünyevi olanın elde edilme aracı işlevine de sahiptir.

⁹⁸ Dumoulin, *Zen Buddhism: A History Japan*, 138-142.

⁹⁹ Bernard Faure, *Visions of Power; Imagining Medieval Japanese Buddhism*, 50-52, 173.

¹⁰⁰ Merve Susuz Aygül, "Orta Çağ Sōtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık," 166-167.

Aydınlanma ile ekonomi ilk bakışta birbirlerine son derece uzak alanlar olarak görülse de aydınlanmanın bir ayağı da ekonomik alan içerisine konumlanır. Aydınlanma deneyimi aydınlanmayı deneyimleyen kişi ile bu deneyime inanan diğerlerine ekonomik kazanımlar sağlar. Aydınlanmayı deneyimlemiş ve eriştiği manevi mertebeler ile ün yapmış Zen üstatları ve bu üstatların başında bulunduğu manastırlar hem yönetici sınıf ile aristokratların hem de dindar halkın desteğine mazhar olmuştur. Kişinin yaşamış olduğu aydınlanma deneyimi ve bu deneyimin derinliği manevi otorite sağladığı gibi maddi bağışları da kendisine çekmiştir. Aydınlanmış kişi maddi bağış almaya layık olan kişi olarak kabul edilmiş, aydınlanmış kişiye yapılan bağışların bağışçıya sevap kazandırdığına inanılmıştır.

Manastırlara ve keşişlere yapılan bağışlar ve bu bağışlar ile ilgili prosedür Keizan'ın öngördüğü manastır rutininde önemli bir yer tutar. Öncelikle manastırın temel ekonomik kaynaklarından birinin manastıra yapılan bağışlar olduğunu belirtmek gerekir. Aristokratlar, yöneticiler ve dindarlar manastırlara toprak, yiyecek-ıçecek, kıyafet, yakıt ve para gibi çeşitli bağışlarda bulunurlar. Bu bağışların karşılığında manastırda bağış yapanlar adına duaların okunduğu ritüeller icra edilir, her ayın üçünde ve on yedisinde manastıra bağış yapanlar adına törenler düzenlenir. Ayrıca bağışçılar manastır rutinindeki çoğu ritüellerden sonra yapılan duaların da konusudurlar.¹⁰¹ Manastıra bağış yapmak manastır hayatı yaşamayanların birincil dini faaliyetleri arasındadır. Dindarlar bu bağışlar aracılığıyla sevap kazanacaklarını ve aydınlanmaya ulaşma yolunda bu bağışların kendilerine fayda sağlayacağına inanırlar.¹⁰² Bu inancın temelinde de bağışın yapıldığı kişi ve kurumun aydınlanma deneyimini ve bu deneyimin gücünü temsil ediyor olması bulunmaktadır.

Aydınlanmış kişinin ve kişinin bu deneyimine inanan diğerlerinin aydınlanmanın gücü vasıtasıyla felaketlerden, kötülüklerden kurtulacağı, sağlık, refah ve zenginlik gibi dünyevi kazanımlar elde edeceği kabulü de aydınlanmanın ekonomik yönüne işaret etmektedir. Felaketlerden korunma duaları, yağmur duası, bereketli hasat duası, refah, sağlık ve zenginlik gibi dünyevi menfaatler adına yapılan dualar da Keizan'ın manastır rutininde sıkça icra edilmektedir. Manastır bölümlerinin felaketlerden korunma duaları okunarak tavaf edilmesi, her ayın sekizinde yangın felaketinden korunmak için ritüeller düzenlenmesi, keşişlerin litürjilerinde bereketli

¹⁰¹ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 44, 49, 56, 72, 74-75, 81, 87-88, 121-122, 195, 299, 89-90, 134, 178, 195, 200, 250, 283, 286, 317, 351-352, 359, 362 vd.

¹⁰² Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 87, 195, 298-299, 300.

hasat, yağmur duası ve felaketlerden korunma ritüellerin bulunması,¹⁰³ felaketlere karşın koruma sağlanması için muskaların yapılması¹⁰⁴ gibi uygulamalar örneklerden yalnızca bir kısmıdır. Ayrıca aydınlanmaya erdiğine inanılan arhatlar adına yapılan ritüellerde arhatların kendilerine sunu sunup dua edenleri felaketlerden koruyacağı inancı da aydınlanmanın sağladığı dünyevi faydalar başlığı altına dahil edilmelidir.¹⁰⁵ Tüm bu dua ve ritüellerin temeli duayı ve ritüelleri icra eden Zen üstatları ve keşişlerin deneyimledikleri aydınlanma nedeniyle eriştikleri güçtür.

Aydınlanmanın toplumsal yahut sosyal yansımaları söz konusu olduğunda ilk olarak üzerinde durulması gereken keşişlerin başta aileleri olmak üzere diğerleri ile ilişkileri ve onların kurtuluşu üzerinde sahip oldukları etkidir. Keşiş olmak aile ve toplum ile olan ilişkilerden feragat edip manastır kuralları çerçevesinde yeni bir yaşam şeklini benimsemeyi gerektiriyor olsa da Budizm tarihi boyunca keşişler aile ve toplum ile olan bağlarını çeşitli şekillerde devam ettirmişlerdir. Özellikle Zen geleneğinin filizlendiği ve geliştiği Çin ve Japon toplumu gibi aileye, ataya saygının temel erdemlerden biri olarak kabul edildiği kültürlerde keşiş olmak aile ile yeni bir tür ilişki biçimi geliştirmeyi de beraberinde getirmiştir. Keşiş olmanın aile bağlarını koparmadığı, bilakis keşiş olan kimsenin ailesi adına sevap kazanıp ailesinin kurtuluşuna, aydınlanmaya ermesine imkan sağladığı kabul edilmiştir. Aile ile olan bağlarını koparıp manastır hayatı yaşaması gereken keşişler kültürlerinin temel unsurlarından biri olan aile ile ataya saygı kültürü çerçevesinde evlatlık vazifelerini yeni yorumlamalarla ve yeni biçimlerde yerine getirme gayreti içerisinde olmuşlardır.¹⁰⁶

Keizan Denkōroku adlı eserinde bir kimsenin keşiş olduktan sonra Buddha'nın çocuğu olduğunu ve ailesi ile olan bağlarını koparması gerektiğini belirtir.¹⁰⁷ Bununla birlikte ne Keizan'ın kendisi ailesi, özellikle de annesi ile bağlarını koparmış, ne de oluşturduğu manastır düzeninde aile ile olan bağların tamamen kopartılması gibi bir kural benimsenmiştir. Bilakis Keizan'ın kendisinin tüm dini hayatında annesinin izleri bulunmaktadır; Keizan keşiş olmak ve aydınlanmaya ermek de dahil başına gelen tüm güzel şeylerin annesinin duası sonucu olduğunu belirtmektedir.¹⁰⁸ Ayrıca annesi

¹⁰³ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 44, 49, 55, 56, 57, 72, 75, 84-85, 101, 103, 121-122, 134, 194, 195, 200, 250, 273, 284-286, 299-300, 343; Bernard Faure, *Visions of Power*, 254.

¹⁰⁴ Faure, *Visions of Power*, 254.

¹⁰⁵ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 173-174, 176-177.

¹⁰⁶ "The Sutra on the Profundity of Filial Love," 123-124; Morten Schlütter, *How Zen Became Zen; The Dispute Over Enlightenment and the Formation of Chan Buddhism in Song-Dynasty China*, 29-30; William E. Deal. ve Brian Ruppert, *A Cultural History of Japanese Buddhism*, 59; Charles Eliot, *Japanese Buddhism*, 84.

¹⁰⁷ Keizan, *Denkōroku*, 88.

¹⁰⁸ Keizan, "Tōkokuki," 521.

adına kadınlar için bir manastır kurup onu kadınların kurtuluşu için adamıştır.¹⁰⁹ Keizan'ın kurduğu manastır düzeninde de aileyle olan bağların koparılması yönünde bir kural bulunmadığı, dahası aileye olan bağlılığın manastır rutinine dahil edildiği görülmektedir. Keizan Shingi ölen aile üyeleri adına düzenlenen obon gibi ritüelleri manastır rutinine dahil etmiş, manastır rutinitinde icra edilen ritüellerin sevaplarını keşişlerin ailelerine gönderip kurtuluşa ermeleri için dualar edilmiştir.¹¹⁰ Dolayısıyla Keizan'ın kendi hayatında da oluşturduğu anlayışta ailenin, özellikle de annenin, kurtuluşa erişmesi, aydınlanmaya ermesi arzusunun etkin bir şekilde var olduğu görülmektedir. Çalışma açısından önemli olan nokta ise keşiş olan ve aydınlanmaya eren kişinin kendi aydınlanma deneyimini ailesi için kullanabilmesi; ailesine sevap gönderebilmesi ve kurtuluşuna etki edebiliyor olmasıdır.

Aydınlanmanın sosyal yansımaları hususunda üzerinde durulması gereken diğer bir nokta aydınlanmaya ermiş olan Zen üstatlarının toplumda ün sahibi olmaları ve buna bağlı olarak çok sayıda kişiyi keşiş öğrencileri olarak veya dindar muhatapları olarak cezbetmeleridir. Zen literatürü ünlü Zen üstatlarının anlatıları ile doludur. Zen üstatlarının biyografilerinde ne kadar öğrenci yetiştirdikleri ve ne kadar kişiye vaazlar verdiklerinden övgüyle bahsedilir. Rinzaï Zen okulunun önemli isimlerinden biri olan Enni Ben'en'in (1202-1280) yönetici ve askeri sınıf dahil geniş kitlelere vaazlar verdiği ve çok sayıda öğrenci edindiği bilinir.¹¹¹ Sôtô okulunun en önemli ismi olarak kabul edilen Dôgen zazene ve manastır hayatına yaptığı vurgu ile çok sayıda öğrenci ve takipçiyi cezbetmiştir.¹¹² Sôtô okulunun halk arasında yayılma eğilimini başlatan Keizan da çok sayıda keşiş öğrenciyeye sahip olmuş, ayrıca başta manastırın başışçı hamileri olmak üzere dindar halktan geniş kitlelerin ilgisine mazhar olmuştur.¹¹³ Zen üstatlarının toplum içinde sahip oldukları bu konuma bağlı olarak gerek keşiş gerek dindar olarak insanları onların öğrencisi ve takipçisi olmaya iten etken bu üstatların aydınlanmaya erdiklerine ve bu aydınlanmanın derinliğine yönelik inançtır. Zen üstatları deneyimledikleri aydınlanma sayesinde toplumda bir konum kazanmış, insanlar arasında cazibe uyandıran sosyal bir kişilik haline gelmişlerdir.

Son olarak aydınlanmanın siyasi açıdan da birtakım yansımalarının bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Budizm Japonya'daki tarihinin başlangıcından itibaren siyaset ile iç içe olmuş, devletin resmi dini

¹⁰⁹ Faure, *Visions of Power*, 34-39.

¹¹⁰ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 301-303, 312-314.

¹¹¹ Martin Collcutt, "Zen and the Gozan," 591-592.

¹¹² Dumoulin, *A History of Zen*, 173-174.

¹¹³ Kenji Matsuo, *A History of Japanese Buddhism*, 197; Heine, *From Chinese Chan to Japanese Zen*, 142.

statüsünde varlık göstermiştir. Budizm'in devlet dini olarak kabul edilmesi, devlete bağlı güçlü manastır ağları ve keşiş atama kürsüleri oluşturulması ve bu kürsülerde atanan keşişlerin devletin resmi görevlisi olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur.¹¹⁴ Bu durum aydınlanma deneyiminin siyasette ve devlette de bir karşılığının, gücünün ve öneminin oluşmasına neden olmuştur. Keşişlerden ulaştıkları aydınlanmanın gücünü devletin refahı ve bekası adına kullanmaları beklenilmiş, dahası devletin bekası ve refahı adına dualar etmek ve ritüeller düzenlemek manastırların ve keşişlerin birincil görevlerinden kabul edilmiştir. Keizan Shingi imparatorun ve devletin bekasına yönelik ritüeller icra etmeyi manastırlarda icra edilen en önemli faaliyet olarak görür. Yeni yıl başlangıcında üç gün boyunca devam eden ritüellerde sutralar okunup, imparatorlar adına dualar edilir, ayda iki defa imparatorun bekası için sutra okuma ritüelleri icra edilir, manastır rutinindeki diğer ritüellerden sonra da devlet ve imparator için dualar edilir.¹¹⁵ Devlet ve imparator adına icra edilen bu ritüellere manastır erkanının tamamının katılımı zorunludur.¹¹⁶

Sonuç

Aydınlanma deneyimi Zen geleneğinde önemli bir konuma sahiptir. Aydınlanma Zen öğretisinin özü olarak kabul edilir. Bu önemi nedeniyle Zen tarihi boyunca odak noktası olmuş, defalarca tanımlanmış, yorumlanmış, farklı şekillerde ifade edilmiş ve geçmişten itibaren sayısız defa dönüşüme uğramıştır. Zen'in aydınlanma anlayışı temelde Mahayana geleneğinin aydınlanma anlayışına dayanır. Aydınlanmanın Mahayana geleneğinde kabul edildiği gibi dil ve kelimelerin ötesinde bir deneyim olduğu ve dualistik zihin yapısı ile anlaşılmasının mümkün olmadığı belirtilir. Aydınlanma kişinin kendi içinde var olan şeylerin hakikatini, hakikatte bağımsız bir öze sahip olmadıkları gerçeğini, kavrama potansiyeli olarak kabul edilir. Zen'in aydınlanma anlayışı Mahayana geleneğinin aydınlanma anlayışı üzerine temellenmesi yanında varlık gösterdiği toplumların koşulları tarafından da birtakım dönüşümlere maruz kalmıştır. Çin'de ani ve aşamalı aydınlanma anlayışları ortaya çıkmış, Japonya'da aydınlanma anlayışı Japon dinlerinin temel özelliklerinden biri olan genze ryaku unsurunun etkisine maruz kalmış, Tendai okulunun Hangoku düşüncesinden etkilenmiştir.

Zen üstatları teoride aydınlanmayı Mahayana temelli geleneksel unsurlarla açıklamış; aydınlanmayı tanımlanamaz, dil ve kavramlarla

¹¹⁴ Mikael S. Adolphson, "Institutional Diversity and Religious Integration: The Establishment of Temple Networks in the Heian Age," 219-220; Akamatsu Toshihide, ve Philip Yampolsky, "Muromachi Zen and the Gozan System," 314-316; Matsuo, *A History of Japanese Buddhism*, 59-60.

¹¹⁵ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 33-36, 63, 76, 87, 133, 192-202.

¹¹⁶ Keizan, *Keizan's Monastic Regulations*, 202.

anlaşılamaz aşkın bir deneyim olarak kabul etmişlerdir. Pratikte ise zamanın ve coğrafyanın koşullarının etkisiyle aydınlanma somut bir varlık ve dünyevi fayda sağlayan bir kazanım haline dönüşmüştür. Sōtō Zen okulunun ikinci önemli ismi olarak kabul edilen Keizan, benimsediği eklektik anlayış ve Zen'i kitlelere yayma politikası nedeniyle Zen'in aydınlanma anlayışının teori ve pratikteki yansımalarının görülebileceği en güzel örneklerden biridir. Aydınlanmayı geleneksel kavramlarla anlayıp ifade etmesine karşın, Keizan'ın uygulamalarında somut, görünür bir aydınlanma anlayışı ile karşılaşılır. Keizan Shingi'de belirtilen manastır düzeninde aydınlanma başkaları tarafından bilinen, denetlenebilen ve objelerle temsil edilen somut bir olgu olarak karşımıza çıkar. Ayrıca aydınlanmaya eren kişi hem dini hem de sosyal bir otorite elde ederek toplumda bir konuma yükselir. Dahası kişinin eriştiği aydınlanma deneyimi ve bu deneyim sayesinde elde ettiği manevi ve sosyal otorite kendisine ekonomik, siyasi ve sosyal alanda dünyevi kazanımlar sağlar. Bu dünyevi kazanımlar aydınlanmaya erişen kişi ile de sınırlı kalmaz, aydınlanmaya erişen kişinin deneyimine inananlar da bu deneyimin kazanımlarından faydalanma imkânı bulur.

Aydınlanma ile elde edilen bu dünyevi kazanımlar elbette aydınlanmanın asıl amacını oluşturmaz, fakat aydınlanmanın geleneğin anlatısındaki gibi tanımlanamaz, dil ve dünya dışı bir deneyim olmadığını, bilakis dünyevi olanın içinde olan, başka bir ifade ile dünyevi olana "bulaşmış" bir deneyim olduğunu gösterir. Dolayısıyla aydınlanma her ne kadar gelenek tarafından soyut ve aşkın bir deneyim olarak tanımlansa da aydınlanmanın birçok veçhesinin bulunduğu anlaşılmaktadır ve yukarıda da açıklandığı üzere aydınlanma aynı zamanda somut bir olgu olarak dünyevi olanın içinde, sıradan bir deneyimdir. Kişiyi sağladığı manevi ve sosyal otorite ile dünyevi kazanımlar sağlayan bir genzeryaku kaynağıdır. Aydınlanmanın gücüne sahip olan Zen üstatları ve keşişler bu gücü kendilerinin ve cemaatlerindeki insanların dünyevi menfaatleri adına da kullanmışlardır. Sonuç olarak Keizan'da aydınlanma tüm geleneksel tanımlama ve ifadelere ek olarak dünyevi olana bulaşmış somut ve görünür bir deneyim ve dahası dünyevi olanın elde edilmesini sağlayan bir unsur, keşişlerin sahip olduğu bir güç, bir objedir.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest:

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support:

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- "The Sutra on the Profundity of Filial Love." Çev. Keiyo Arai. *Apocryphal Scriptures*. California: BDK America, 2005.
- Adolphson, Mikael S.. "Institutional Diversity and Religious Integration: The Establishment of Temple Networks in the Heian Age." *Heian Japan, Center and Peripheries*, ed. Mikael S. Adolphson, içinde 212-244. Honolulu: University of Hawaii Press, 2007.
- Arai, Paula. "The Zen of Rags." *Zen and Material Culture*, ed. Pamela D. Winfield ve Steven Heine, içinde 229-257. New York: Oxford University Press, 2017.
- Aśvaghosa. *The Awakening of Faith*. California: Numata Center for Buddhist Translation and Research, 2005.
- Baroni, Helen J., *The Illustrated Encyclopedia of Zen*. New York: The Rosen Publishing Group, 2002.
- Bodiford, William M.. "The Growth of the Sōtō Zen Tradition in Medieval Japan." PhD Thesis, Yale University, New Heaven, 1989.
- Bodiford, William M.. *Sōtō Zen in Medieval Japan*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1993.
- Clouds Thick, Whereabouts Unknown: Poems by Zen Monks of China*. Çev. Charles Egan. New York: Columbia University Press, 2010.
- Collcutt, Martin. "Zen and the Gozan." *The Cambridge History of Japan*, ed. Kozo Yamamura, içinde 3:583-652. New York: Cambridge University Press, 2006.
- Deal, William E. ve Brian Ruppert, *A Cultural History of Japanese Buddhism*. West Sussex: Wiley Blackwell, 2015.
- Dōgen. *Shōbōgenzō The True Dharma-Eye Treasury*. Vol:1. Çev. Gudo Wafu Nishijima ve Chodo Cross. California: BDK America, 2007.
- Dōgen. *Shōbōgenzō: The True Dharma-Eye Treasury*. Vol:2. Çev. Gudo Wafu Nishijima ve Chodo Cross. California: Numata Center for Buddhist Translation and Research, 2008.
- Dōgen's Extensive Record: A Translation of the Eihei Kōroku*. Çev. Taigen Dan Leighton ve Shohaku Okumura. Boston: Wisdom Publications, 2010.
- Dumoulin, Heinrich. *A History of Zen Buddhism*. Çev. Paul Peachey. New York: Pantheon Books, 1963.
- Dumoulin, Heinrich. *Zen Buddhism: A History Japan*. Çev. James W. Heisig ve Paul Knitter. Indiana: World Wisdom, 2005.
- Eisai. "A Treatise on Letting Zen Flourish." Çev. Gishin Tokiwa. *Zen Texts* içinde 59-238. California: Numata Center for Buddhist Translation and Research, 2005.
- Eliot, Charles. *Japanese Buddhism*. London; Routledge, 2005.
- Faure, Bernard. "Quand l'Habit Fait Le Moine: The Symbolism of the "Kāśaya" in Sōtō Zen." *Cahiers d'Extrême-Asie*, 8 (1995): 335-369.
- Faure, Bernard. *The Rhetoric of Immediacy: A Cultural Critique of Chan/Zen Buddhism*. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- Faure, Bernard. *Visions of Power; Imagining Medieval Japanese Buddhism*. Çev. Phyllis Brooks. Princeton: Princeton University Press, 1996.

- Gethin, Rupert. *The Foundation of Buddhism*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Gimello, Robert M., "Bodhi." *Encyclopedia of Buddhism*, 1:50-53.
- Gimello, Robert M., "Satori (Awakening)." *Encyclopedia of Buddhism*, 2:754.
- Graham, Patricia J. "The Importance of Imports: Ingen's Chinese Material Culture of Manpukuji." *Zen and Material Culture*, ed. Pamela D. Winfield ve Steven Heine, içinde 137-164. New York: Oxford University Press, 2017.
- Harada, Hiromichi. "Shinshin datsuraku kō." *Indogaku Bukkyogaku Kenkyu*, 40:2 (1992): 744-750.
- Heine, Steven. *From Chinese Chan to Japanese Zen: A Remarkable Century of Transmission and Transformation*. New York: Oxford University Press, 2017.
- Heine, Steven. "Thy Rod and Thy Staff, They Discomfort Me". *Zen and Material Culture*, ed. Pamela D. Winfield ve Steven Heine, içinde 1-37. New York: Oxford University Press, 2017.
- Hori, Victor Sōgen. "Zen Kōan Capping Phrase Books: Literary Study and the Insight "Not Founded Words or Letters." *Zen Classics: Formative Texts in the History of Zen Buddhism*, ed. Steven Heine ve Dale S.Wright, içinde 171-214. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Hori, Victor Sōgen. *Zen Sand: The Book of Capping Phrases for Kōan Practices*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2003.
- Imaeda, Aishin. "Dōgen." *Shapers of Japanese Buddhism*, ed. Yusen Kashiwahara ve Koyu Sonoda, içinde 97-122. Tokyo: Kōsei Publishing Co., 1994.
- Imaeda, Aishin. "Eisai". *Shapers of Japanese Buddhism*, ed. Yusen Kashiwahara ve Koyu Sonoda, içinde 76-86. Tokyo: Kōsei Publishing Co., 1994.
- Japanese-English Buddhist Dictionary: Nichi-Ei Bukkyo Jiten*. Tokyo: Kenkyusha Printing Co., 1965.
- Karataş, Hüsamettin. "Nichiren Budizmi." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2012.
- Keizan. "Tōkokuki." Çev. William M. Bodiford. *Religions of Japan in Practice*, ed. J. Tanabe, içinde 501-522. Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Keizan. "Zazen Yojinki; Advice on the Practice of Zazen." Çev. Steven Heine. *Zen Texts*, içinde 265-275. Berkeley: Numata Center for Buddhist Translation and Research, 2005.
- Keizan. *Denkōroku: The Record of the Transmission of the Light*. California: Shasta Abbey, 2001.
- Keizan. *Zen Master Keizan's Monastic Regulations*. Çev. Ichimura Shohei. Washington: North American Institute of Zen and Buddhist Studies, 1994.
- Keown, Damien. *A Dictionary of Buddhism*, New York: Oxford University Press, New York, 2003.
- Koike, Kakujun. "Keizanki no tokushitsu ni tsuite." *Indogaku Bukkyogaku Kenkyu* 8:1 (1960): 61-67.
- Kochi, Eigaku. "Satorushō no yōfuyō ni tsuite." *Indogaku Bukkyogaku Kenkyu* 3:2 (1955): 540-541.
- Matsuo, Kenji. *A History of Japanese Buddhism*. Kent: Global Oriental, 2007.

- McRae, John R. *Northern School and Formation of Early Ch'an Buddhism*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1987.
- Mcrae, John R., "Shen-hui and the Teaching of Sudden Enlightenment in Early Ch'an Buddhism." *Sudden and Gradual Approaches to Enlightenment in Chinese Thought*, ed. Peter N. Gregory, içinde 227-278. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers, 1987.
- McRae, John R., *Seeing Through Zen Encounter, Transformation, and Genealogy in Chinese Chan Buddhism*. Los Angeles: University of California Press, 2003.
- Muller, Charles. "Genzeriyaku." *Dijital Dictionary of Buddhism*, [http://www.buddhism-dict.net/cgi-bin/xpr-ddb.pl?61.xml+id\(%27b6148-60b2%27\)](http://www.buddhism-dict.net/cgi-bin/xpr-ddb.pl?61.xml+id(%27b6148-60b2%27)) (10.06.2022).
- Muller, Charles. "Kenshō." *Dijital Dictionary of Buddhism*. [\(06.06.2022\)](http://www.buddhism-dict.net/cgi-bin/xpr-ddb.pl?61.xml+id(%27b6148-60b2%27)).
- Reader, Ian. *Pratically Religious: Worldly Benefits and the Common Religion of Japan*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1998.
- Records of the Transmission of the Lamp. Vol I: The Buddhas and Indian Patriarchs*. Çev. Randolph S. Whitfield. Norderstedt Books on Demand, 2015.
- Records of the Transmission of the Lamp. Vol II: The Early Masters*. Çev. Randolph S. Whitfield. Norderstedt Books on Demand, 2015.
- Records of the Transmission of the Lamp. Vol III: The Nanyue Huairang Lineage*. Çev. Randolph S. Whitfield. Norderstedt Books on Demand, 2015.
- Schlütter, Morten. *How Zen Became Zen; The Dispute Over Enlightenment and the Formation of Chan Buddhism in Song-Dynasty China*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2008.
- Stone, Jacqueline I. "Medieval Tendai Hongaku Thought and the New Kamakura Buddhism." *Japanese Journal of Religious Studies* 22:2/3 (1995): 17-48.
- Stone, Jacqueline I. "Original Enlightenment (Hongaku)." *Encyclopedia of Buddhism*. 2:618-621.
- Stone, Jacqueline I. *Original Enlightenment and the Transformation of Medieval Japanese Buddhism*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1999.
- Susuz Aygöl, Merve. "Japonya'da Kamakura Dönemi (1185-1333) Budist Okulları ve Manastır Kurumu." *Din ve Felsefe Araştırmaları* 3:6 (Aralık 2020): 209-231.
- Susuz Aygöl, Merve. "Orta Çağ Sôtō Zen Budizminde Manastır Hayatı ve Dindarlık." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021.
- The Blue Cliff Record*. Çev. Thomas Cleary. California: Numata Center for Buddhist Translation and Research, 1998.
- The Gateless Gate, The Classic Book of Zen Koans*. Çev. Koun Yamada, Boston: Wisdom Publications, 2004.
- The Platform Sutra of the Sixth Patriarch*. Çev. John R. McRae. California: BDK America, 2000.
- The Vimalakirti Sutra*. Çev. Burton Watson. New York: Columbia University Press, 1997.

- Toshihide, Akamatsu ve Philip Yampolsky. "Muromachi Zen and the Gozan System." *Japan in the Muromachi Age*, ed. John Whitney Hall ve Toyoda Takeshi, içinde 313-330. Berkeley: University of Berkeley, 1977.
- Waka, Shirato. "Inherent Enlightenment ("Hongaku shisō") and Saichō's Acceptance of the Bodhisattva Precepts." *Japanese Journal of Religious Studies* 14:2/3 (1987): 113-127.
- Williams, Paul. "Nagarjuna." *Encyclopedia of Buddhism*. 2:581-582.
- Williams, Paul. *Mahāyāna Buddhism: Doktrinal Foundations*. 2.Baskı. New York: Routledge, 2009.
- Winfield, Pamela D. "Materializing the Zen Monastery." *Zen and Material Culture*, ed. Pamela D. Winfield ve Steven Heine, içinde 37-70. New York: Oxford University Press, 2017.
- Wright, Dale S. *What is Buddhist Enlightenment*. New York: Oxford University Press, 2016.